

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra českého jazyka a literatury

Bakalářská práce

Petra Šulcová

Himálajské pohádky

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím uvedených zdrojů a literatury.

V Olomouci dne

Podpis

Poděkování

Děkuji Mgr. Milanovi Mašátovi, Ph.D., MBA za trpělivost a ochotu při vedení mé bakalářské práce.

Obsah

ÚVOD	6
1 POHÁDKA	7
1.1 Typologie pohádky	7
1.2 Teorie vzniku pohádek	9
1.2.1 Mytologická teorie	9
1.2.2 Migrační teorie	9
1.2.3 Historicko-geografická teorie (tzv. finská škola)	9
1.2.4 Antropologická (etnografická) teorie	10
1.2.5 Mytologická (naturistická) škola	10
1.2.6 Psychologický výklad Ludwiga Laistnera	10
1.3 Funkce pohádky	11
1.4 Boj o pohádku	12
1.5 Lidová pohádka	13
1.5.1 Charakteristika lidové pohádky	13
1.5.2 Typologie lidové pohádky	14
2 VÝZNAMNÍ SBĚRATELÉ LIDOVÝCH POHÁDEK	16
2.1 Zahraniční sběratelé lidových pohádek	16
2.1.1 Charles Perrault	17
2.1.2 Jacob a Wilhelm Grimmové	18
2.2 Čeští sběratelé lidových pohádek	19
2.2.1 Karel Jaromír Erben	20
2.2.2 Božena Němcová	21
3 HIMÁLAJSKÉ POHÁDKY	22
3.1 Miroslav Pošta	23
3.2 Vybrané motivy	24
3.2.1 Bohatství	24
3.2.2 Přátelství	26
3.2.3 Láska	27
3.2.4 Smrt	29
3.3 Postavy	29
3.3.1 Lidské postavy	30
3.3.2 Zvířecí postavy	32

3.4	Místo a čas.....	35
3.4.1	Místo.....	35
3.4.2	Čas	36
3.5	Předměty.....	36
3.5.1	Kouzelné předměty.....	36
3.5.2	Nekouzelné předměty	37
3.6	Pohádky s příslovím.....	38
3.7	Poselství	39
ZÁVĚR		41
SEZNAM ZDROJŮ.....		42
ANOTACE		44

ÚVOD

V této práci se budeme zabývat literárním žánrem pohádka a sbírkou lidových pohádek *Himálajské pohádky* od sběratele Miroslava Pošty. Pohádka je nevyčerpatelná studnice fantazie, která je dodnes jedním z nejvyhledávanějších žánrů, a to ať v podobě literární či audiovizuální. I z toho důvodu jsme si pro náš výzkum vybrali právě pohádkovou sbírku, která navíc doposud nebyla podrobena žádné analýze. Dalším důvodem je úspěch této knihy. Sbírká *Himálajské pohádky* získala v roce 2013 výroční ocenění Zlatá stuha v kategorii Nakladatelský počin. Cílem této bakalářské práce je analýza vybrané sbírky z hlediska jejích specifických motivů, postav a poselství. Pohádka, především ta lidová má tyto uvedené prvky často velmi podobné. Proto cílem této bakalářské práce není vybrané složky přesně vymezit, nýbrž vybrat ty nejčtetnější, popsat, jakou zde plní funkci, a tím se přiblížit k tomu, čím je daná sbírka, a potažmo ústní lidová slovesnost z himálajských oblastí, charakteristická a výjimečná.

V první části práce se budeme věnovat charakteristice pohádky jako literárnímu žánru. Vymezíme její typologii, možné teorie vzniku, funkci a v krátkosti přiblížíme i tzv. boj o pohádku. Jelikož je předmětem této bakalářské práce sbírka lidových pohádek, zaměříme se pouze na pohádku lidovou. Autorskou pohádku nebudeme kromě zmíněné typologie zařazovat. V druhé kapitole zmíníme významné zahraniční a domácí sběratele lidových pohádek, konkrétně Charlese Perraulta, Bratry Grimmy, Karla Jaromíra Erbena a Boženu Němcovou. Třetí a zároveň poslední kapitola bude obsahovat analýzu knihy *Himálajské pohádky*. Od základních informací o knize a sběrateli přejdeme k analýze vybraných motivů, mezi něž zařadíme bohatství, přátelství, lásku a smrt. Dále představíme postavy jak lidské, tak zvířecí, které jsou pro dané příběhy typické. V neposlední řadě se budeme věnovat časovým a místním formulím, které lze v dané sbírce identifikovat. Následně zahrneme předměty, a to z hlediska toho, jakou v daných příbězích hrají roli. Některé z *Himálajských pohádek* jsou bohaté na přísloví z tamějších oblastí. Tyto pohádky zmíníme a na základě přísloví v nich obsažených je budeme interpretovat. Na závěr se skrze již vybrané motivy přesuneme k poselstvím, která si lze z daných vypravování odvodit.

Během této práce budeme vycházet především z knižních zdrojů, ať domácích či zahraničních autorů. V první, více teoretické části se opřeme o publikace významných českých jazykovědců a literárních badatelů. Naším cílem je mimo jiné obsáhnout různé teorie, skrze které lze na pohádku, její genezi, kategorizaci či funkci nahlížet. Pro samotnou analýzu bude naším primárním zdrojem sbírka *Himálajské pohádky*, na jejíž ukázkách budeme dokládat svá tvrzení.

1 POHÁDKA

Když se v dnešní době řekne slovo pohádka, mnoha lidem vyvstane na mysl literární žánr určený dětem. V dávných dobách tomu ale bylo jinak, pohádka byla adresována především dospělým, a to vzhledem k často drastickým podobám vyprávěných příběhů postrádajících dnešní přizpůsobivost dětskému čtenáři.

Literární žánr pohádka lze definovat jako kratší prozaický příběh s fantaskními prvky, jenž mívá zpravidla dobrý konec. V *Lexikonu literárních pojmů* je pohádka charakterizována následovně: „Pohádka, také báchorka je jeden ze základních prozaických žánrů ústní lidové slovesnosti, zároveň také žánr umělé, artistní literatury.“¹ To znamená, že způsob jejího vzniku, respektive zaznamenání, je různý a odvíjí se od něj dělení na pohádky ústní lidové slovesnosti, jenž se vypráví od nepaměti, aniž by byl znám jejich autor, a na pohádky umělé, vzešlé z fantazie konkrétního autora.

Pohádku jako literární žánr může každý čtenář přijímat odlišně. Pro někoho může být pohádka bránou do kouzelného světa, příběhem, jenž má čtenáře něčemu přiučit anebo pouze nenáročnou literaturou, po které člověk sáhne v čase oddechu. Definice pohádky, a potažmo i její funkce proto vzniká primárně u jednotlivého čtenáře.

Stejně tak ji mohou individuálně vnímat i autoři, což lze snadno pozorovat právě na autorských pohádkách, jež se často vyznačují originálními tématy, výrazným stylem humoru či vlastním typem postav. Podle Karla Čapka je pohádka „prazdroj vši poezie; v ní se projevuje původní lidová tvořivost a básnivost; staré hrdinné pověsti a národní mýty žijí dodnes v neporušené naivitě dětských pohádek. V pohádkách se vyslovuje sama duše národa se svou moudrostí, fantazií i prostotou, svou vírou v nadpřirozené síly a svými dávnými národními božstvy.“²

1.1 Typologie pohádky

Pohádky lze kategorizovat různě a to např. z hlediska věkové skupiny čtenářů, podobných tematických znaků, specifických postav, doby či místa, na kterém se odehrává apod. V následujících řádcích si přiblížíme několik možných dělení pohádek dle významných českých literárních vědců a badatelů.

¹ PAVERA, Libor a František VŠETIČKA. *Lexikon literárních pojmů*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002, 422 s. ISBN 8071821241. s. 280.

² ČAPEK, Karel, CHLÍBCOVÁ, Milada, ed. *Marsyas: Jak se co dělá*. Ilustroval Josef ČAPEK. Praha: Československý spisovatel, 1984, 378 s. s. 96.

Podle původu pohádky a toho, zdali známe jejího autora, lze všeobecně pohádku v literatuře rozdělit na lidovou a autorskou.³ Lidová pohádka nebo také pohádka ústní lidové slovesnosti je fantaskním příběhem, u něhož neznáme autora. Jedná se o tradiční folklorní žánr, jenž je součástí národního písemnictví a bývá předmětem vědeckého bádání. Oproti tomu autorská pohádka, někdy označována také jako pohádka umělá či moderní, je vymyšlený příběh, u něhož známe autora, přičemž jeho specifický styl psaní, humor, výběr postav, opakující se tematika, prostředí apod. z dané pohádky silně vystupují a charakterizují ji.

Jazykovědec Jaroslav Toman rozšiřuje předešlé rozdělení ze dvou kategorií na tři kategorie:

- a) **pohádka lidová** (folklorní, pohádka ústní lidové slovesnosti),
- b) **pohádka autorská podle lidových látek** (lidová pohádka literární), jenž je literární adaptací lidové pohádky,⁴
- c) **pohádka autorská moderní** představující autorův originální text.⁵

Literární vědkyně Hana Šmahelová upravuje rozdělení pohádek následovně:

- a) **klasické adaptace lidových pohádek**, jež jsou literární formou upravené lidové pohádky,
- b) **autorské adaptace**, které si zachovávají své původní téma, ale je v nich znatelný zásah autora,
- c) **autorské pohádky**, originální pohádky daného autora.^{6 7}

Literární badatelka Věra Vařejková dělí pohádky na:

- a) **folklorní**, jenž jsou výchozím textem pro následné literární zpracování,
- b) **literární**, adaptace lidových textů s autorskou úpravou,
- c) **autorské**, v nichž figurují podobná témata, ale jsou to příběhy originální.^{8 9}

Vyjmenovaná rozdělení nelze považovat za pevně daná, nýbrž pouze jako návodná ke zkoumání teoretického dělení pohádek. V této práci budeme operovat s tím nejširším rozdělením pohádek, a to s vymezením na pohádky lidové a autorské, přičemž hlavním předmětem zájmu této práce je pohádka lidová.

³ ČENKOVÁ, Jana a kol. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury: adaptace mýtů, pohádek a pověstí, autorská pohádka, poezie, próza a komiks pro děti a mládež*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2006. 171 s. ISBN 80-7367-095-X. s. 107.

⁴ Podle autora sehrála lidová literární pohádka důležitou roli především v 19. století v kontextu sběratelské činnosti a pohádkové tvorby Boženy Němcové a Karla Jaromíra Erbena.

⁵ TOMAN, Jaroslav. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury*. Jihočeská univerzita, 1992. s. 64-69.

⁶ ŠMAHELOVÁ, Hana. *Návraty a proměny*. Praha: Albatros, 1989, s. 95-198.

⁷ Mnou zvýrazněná slova pro přehlednost typologie.

⁸ VAŘEJKOVÁ, Věra.: *Česká autorská pohádka*. Brno, CERM akademické nakladatelství 1998. s. 5.

⁹ Mnou zvýrazněná slova pro přehlednost typologie.

1.2 Teorie vzniku pohádek

Jak jsme již zmínili, počátek historie pohádek nelze vzhledem k ústní formě jejich předávání přesně určit. Několik literárních badatelů se ale pokusilo zkoumat jejich původ, kde vznikly, jak a kam se dále šířily. Načež vznikl nespočet vědeckých teorií, které jednotlivé hypotézy popisují, mezi ně se řadí např. teorie mytologická, migrační, historicko-geografická, antropologická, psychologická a další.

1.2.1 Mytologická teorie

Představitelé mytologické teorie byli příznačně i jedni z nejznámějších světových sběratelů lidových pohádek – bratři Jacob a Wilhelm Grimmové. Němečtí jazykovědci, nazývaní často jen jako bratři Grimmové, se domnívali, že pohádky jsou pozůstatky starých původně náboženských mýtů.¹⁰ „Ještě něco je všem pohádkám společné – pozůstatky víry sahající do nejstarší doby, víry, která nadsmyslné věci vyjadřuje obrazným pojetím. Tyto mytické rysy se podobají malým kouskům roztržitého drahokamu, které leží rozptýleny na zemi porostlé travou a květinami a které mohou být objeveny jen ostřeji hledícím okem.“¹¹

1.2.2 Migrační teorie

Na teorii Bratří Grimmů navázal v poslední třetině 19. století německý filolog a odborník na sanskrt Theodor Benfey. Ten zastával názor, že když mají všechny pohádky podobné motivy, mají také společný původ, tzn. všechny vznikly na jednom místě, odkud se rozptýlily dál do celého světa.

Benfey zasazuje původ pohádek do starověké Indie, odkud se dle něj pohádkové příběhy dále šířily do arabsky mluvícího světa a poté prostřednictvím migrace, obchodu a křížových výprav až do Evropy.¹²

1.2.3 Historicko-geografická teorie (tzv. finská škola)

Historicko-geografickou teorii lze zařadit na pomezí 19. a 20. století. Je spojena se jmény hlavních představitelů tzv. finské školy, jimiž byli Kaarle Krohn, Antti Aarne a Stith Thompson. Ti staví svou tezi do opozice k migrační teorii a tvrdí, že pohádky nepochází z jednoho místa, a to Indie, nýbrž z vícero oblastí, jako jsou např. oblasti arabské nebo Egypt.

¹⁰ Od toho je odvozen název *mytologická teorie*.

¹¹ GRIMM, Jacob Ludwig Karl a Wilhelm Karl GRIMM. *Německé pohádky*. Přeložila Helena HELCELETOVÁ. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1961, 547 s. s. 17.

¹² ZIPES, Jack. The irresistible fairy tale. In: *The Irresistible Fairy Tale*. Princeton University Press, 2012. s. 369. Přeloženo z angličtiny.

Tyto pohádky se pak postupným šířením upravují, a vznikají tak další a další verze. „U každé pohádky byl nějaký nejlepší originál, z něhož jsou ostatní verze odvozené a převyprávění degenerované,“¹³ shrnuje krátce historicko-geografickou teorii Luděk Richter.

1.2.4 Antropologická (etnografická) teorie

Antropologická teorie (někdy také nazývána jako etnografická) vzniku pohádek pochází z 19. století od anglických antropologů Edwarda Tylora a Andrewa Langa. Je založena na domněnce, že pohádkové příběhy jsou vyjádřením pravěkého způsobu myšlení, života, domorodých tradic a magických rituálů. Pohádky už navíc nejsou posuzovány pouze z estetického hlediska, nýbrž se klade důraz i na jejich náboženskou funkci.

Mezi další autory s antropologickým přístupem patřili Sir James G. Frazer, Arnold van Gennep a Bronislaw Malinowski.¹⁴

1.2.5 Mytologická (naturistická) škola

Současně s tzv. finskou školou existovalo hnutí německého badatele Maxe Müllera. Teoretická škola, v jejímž čele stál, nahlíží na pohádky a pohádkové postavy jako na metafory přírodních jevů souvisejících se sluncem, měsícem, vegetací apod. „Každý drak je personifikovaná tma, každý vítězný princ personifikované slunce; každá pohádka ‚znamená‘ vítězství dne nad nocí, slunce nad zatměním, jara nad zimou a tak dále,“¹⁵ popisuje výklad mytologické školy Karel Čapek.

1.2.6 Psychologický výklad Ludwiga Laistnera

Poslední teorií, kterou si v této práci přiblížíme, je psychologický výklad pohádek Ludwiga Laistnera. Ten zasazuje původ pohádek do lidských snů, konkrétně nočních můr. Ve své práci se opírá o německého etnologa Karla von den Steinena, jenž také spatřuje původ většiny nadpřirozených pohádkových motivů ve snech.¹⁶ „Většina magických a nadpřirozených představ nevzdělaných lidí pochází ze snových zážitků, neboť typickým chováním nevzdělaného člověka je, že snovou zkušenost považuje za zkušenost reálnou.“¹⁷ Z této teorie

¹³ RICHTER, Luděk. *Pohádka----a divadlo*. Praha: Dobré divadlo dětem, 2004, 94 s. ISBN 8090297528. s. 8.

¹⁴ JONES, Steven Swann. *The fairy tale*. Routledge, 2013. s. 127. Přeloženo z angličtiny.

¹⁵ ČAPEK, Karel, CHLÍBCOVÁ, Milada, ed. *Marsyas: Jak se co dělá*. Ilustroval Josef ČAPEK. Praha: Československý spisovatel, 1984, 378 s. s. 98.

¹⁶ VON FRANZ, Marie-Louise. *The interpretation of fairy tales: Revised edition*. Shambhala Publications, 2017. s. 27. Přeloženo z angličtiny.

¹⁷ Tamtéž.

vyplývá, že když se lidem zdálo např. o obrovi, uvěřili tomu snu tak intenzivně, že tento zážitek hned druhý den ráno museli povědět sousedům, načež se daný „příběh“ šířil dál mezi lidmi.

1.3 Funkce pohádky

„Dítě, které má nouzi o pohádky, bude příliš brzy staré a vydáno na pospas vnější realitě.“¹⁸

Když si pohádka postupem času vydobyla výsadní postavení ve světě dětských čtenářů, začalo se více přemýšlet o vlivu, kterou na své příjemce má. Otázku, co pohádkový příběh svým čtenářům přináší, si v historii literatury položilo hned několik literárních vědců a badatelů.

Učitel a vědec Michal Černoušek říká, že základní funkcí pohádek je „vnést smysl a řád do dětem původně nesrozumitelného, skoro chaotického světa, do světa, jemuž děti, obzvláště v době předškolní, nemohou plně rozumět.“¹⁹ V souvislosti s tím používá pro označení pohádek pojem *můstky*, metaforické vyjádření pro přechod od dětského uvažování k uvažování dospělému. Pohádky dle něj v dětech navíc podporují zvědavost a představivost, přináší jim zábavu a rozvíjí jejich citový prožitek. Mimo jiné působí i terapeuticky a jsou jakýmsi *vodítkem* v různých citových problémech.²⁰

Spisovatel Jakub Streit klade důraz především na fantazii, kterou pohádka v dětech probouzí. Dítě se dle něj vzhlíží v hrdinovi příběhu, jenž postupně překoná všechny zlé zkoušky a nakonec vítězí. Děti si tak osvojí představu, že zlo zůstane spravedlivě potrestáno. Mimo jiné vyzdvihuje náboženskou a morální funkci pohádek. Pohádka v dítěti probouzí chuť konat dobro, a proto se dle něj lze na pohádky dívat i jako na základ předkřesťanského života.²¹

Literární teoretička Jana Čenková zmiňuje čtyři funkce pohádky, a to relaxační, fantazijní, poznávací a didaktickou (nebo také výchovnou).²² Tyto funkce dále rozvádí Luděk Richter a mimo jiné přidává funkci estetickou, psychosociální, mravní, jazykovou a psychoterapeutickou.²³

¹⁸ STREIT, Jakob. *Proč děti potřebují pohádky*. Přeložil Milada LUŇÁČKOVÁ. Praha: Baltazar, 1992, 79 s. ISBN 8090030742. s. 27.

¹⁹ ČERNOUŠEK, Michal. *Děti a svět pohádek*. Praha: Albatros, 1990, 187 s. ISBN 8000000601. s. 7.

²⁰ Tamtéž, s. 15–16.

²¹ STREIT, Jakob. *Proč děti potřebují pohádky*. Přeložil Milada LUŇÁČKOVÁ. Praha: Baltazar, 1992, 79 s. ISBN 8090030742. s.

²² ČENKOVÁ, Jana a kol. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury: adaptace mýtů, pohádek a pověstí, autorská pohádka, poezie, próza a komiks pro děti a mládež*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2006. 171 s. ISBN 80-7367-095-X. s. 12.

²³ RICHTER, Luděk. *Pohádka----a divadlo*. Praha: Dobré divadlo dětem, 2004, 94 s. ISBN 8090297528. s. 41–43.

Americký psychoanalytik Bruno Bettelheim podotýká, že pohádky předávají dětem poselství, které spočívá v tom, že když nepoleví ve svých životních bojích a půjdou si i přes všechny náročné překážky statečně a poctivě za svým, tak nakonec zvítězí.²⁴

Pohádky mají nespočet funkcí a každému čtenáři přináší něco jiného. Nelze jim každopádně upřít jejich jedinečné místo v dětské literatuře a to, jakým způsobem umí k dětským čtenářům promlouvat. Pohádka je žánrem, na kterém děti vyrůstají, a který jim otevírá bránu bezbřehé fantazie. Dává jim možnost realizovat si v ní své sny. Kromě toho je poučuje o základních mravních a etických pravidlech a pomáhá jim kategoricky odlišovat dobro a zlo. Děti se v pohádce mohou nalézt a poznat lépe sebe samé. A především mohou díky pohádkovým příběhům lépe pochopit své pocity a učit se základním lidským ctnostem, jako je laskavost, statečnost, moudrost a spravedlnost.

1.4 Boj o pohádku

Postupem času, kdy se pohádka jako literární žánr utvářela a získávala čím dál víc na popularitě u dětských čtenářů, začali literární teoretici přemýšlet, jaký má pohádka na tyto malé čtenáře vliv. Od několika literárních badatelů vzešel názor, že pohádka může být pro děti škodlivá, a to kvůli mnohdy strašidelným motivům, které se v ní objevují. Spor o to, zda je pohádkový žánr pro děti vhodný či nevhodný, je nazýván jako tzv. boj o pohádku. Toto označení je odvozeno od stejnojmenného díla z roku 1942 literárního kritika Jaroslava Freye, jenž v něm uvedl všechny své argumenty, proč pohádka není vhodnou literaturou pro děti.

Pro pochopení daného konfliktu je ale důležité přesunout se v čase do doby jeho počátku, a to do roku 1913, kdy literární kritik Jaroslav Petrbok jako první zveřejnil v měsíčníku *Úhor* své rozhořčení nad nevhodnými pohádkovými motivy. Ve svém textu vyzdvihl názor, že pohádka brzdí racionální a moderní vzdělání dětí. „Podruhé se ozval hlas ‚Pryč s pohádkou!‘ v roce 1929 v Lidových novinách.“²⁵ Na stranu pohádky se tehdy přidalo několik spisovatelů, byli jimi např. Václav Tille, Marie Majerová, František Soukup a další. Ti viděli význam pohádky především v jejím uměleckém a výchovném hledisku. Pohádka je dle nich žánr, který dětem rozvíjí fantazii a odpoutává je od každodenních starostí.²⁶

²⁴ BETTELHEIM, Bruno. Za tajemstvím pohádek. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2000. s. 15

²⁵ ČERVENKA, Jan. Pohádka a výchova dítěte. In: ČERVENKA, Jan. *Sborník statí a článků o pohádkách*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1960, s. 277.

²⁶ Tamtéž, s. 270–284.

O několik desítek let později, konkrétně v roce 1942, vydává Jaroslav Frey dílo s názvem *Boj o pohádku*, ve kterém shromažďuje všechna svá stanoviska proti pohádce. Zdůrazňuje, že pohádka je příliš fantaskní, neseznamuje děti s reálným životem a nerozvíjí dostatečně jejich rozumové schopnosti.²⁷

V dnešní době je boj o pohádku neaktuální. Nelze ovšem vyloučit, že by se i v současnosti nenašli tací, kteří by se proti pohádce postavili. Pohádka se každopádně stala oblíbeným a primárním literárním žánrem intencionální literatury pro děti a mládež, jenž si přes všechny boje udržel své místo v dětské literatuře stejně, jako si kladní hrdinové jeho příběhů usilovně vybojuvávají svá vítězství.

1.5 Lidová pohádka

Lidová pohádka jinak také folklórní pohádka či báchorka je literárním prozaickým žánrem ústní lidové slovesnosti, jenž se zpravidla zakládá na vyprávěcím slohovém postupu: „(...) jde o vyprávění fantastické a dobrodružné povahy, v němž se mísí realita s fantazií.“²⁸ Jedná o autentický záznam ústní lidové slovesnosti, jenž není čtenářům zprostředkován jejím autorem, nýbrž sběratelem.

Původně byla lidová pohádka, především pro její naturalistické a strašidelné motivy, adresována dospělým čtenářům. To se postupně změnilo díky patřičným textovým úpravám a nyní je lidová pohádka nedílnou součástí literatury pro děti a mládež.²⁹

1.5.1 Charakteristika lidové pohádky

Jaroslav Toman ve své knize uvádí: „(...) jádrem původní lidové pohádky je vymyšlený (fantastický) příběh s nereálným dějem, postavami a prostředím a ideovým základem folklórní pohádky je filozofie lidového společenství.“³⁰

Základním charakteristickým znakem lidové pohádky je absence autora. V centru lidové pohádky stojí vymyšlený, postupně gradující děj, jenž často zachycuje myšlení a život lidového společenství a zpravidla končí vítězstvím dobra nad zlem. Hrdina takového příběhu většinou čelí překážkám, po jejichž zdolání ho čeká náležitá odměna, a zlo je spravedlivě potrestáno. Lidová pohádka se v zásadě odehrává v neurčitém čase a prostředí, časté jsou formule,

²⁷ ČERVENKA, Jan. Pohádka a výchova dítěte. In: ČERVENKA, Jan. *Sborník statí a článků o pohádkách*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1960, s. 270-285.

²⁸ PAVERA, Libor a František VŠETIČKA. *Lexikon literárních pojmů*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002, 422 s. ISBN 8071821241. s. 260.

²⁹ TOMAN, Jaroslav. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury*. Jihočeská univerzita, 1992. s. 64.

³⁰ Tamtéž.

jako „kdysi,“ „kdesi“ apod. Dalšími znaky je zařazování stereotypních formulí, jako např. „bylo nebylo,“ „za devatero horami“ apod. a přítomnost magických čísel 3, 7, nebo 9. Postavy bývají typizované, jejich vlastnosti jsou jim pevně dány, vystupují v několika pohádkách a zpravidla se nijak psychologicky nevyvíjí. Tyto figury se navíc povětšinou kategoricky dělí na kladné a záporné. Mezi takové postavy můžeme zařadit např. princeznu, šaška, krále, prostou dívku nebo prostého chlapce.

Vedle smyšlených postav, se v těchto pohádkách objevují i postavy reálné, tzv. lidoví hrdinové, kteří nečelí nadpřirozeným bytostem, nýbrž lidským vlastnostem, jako je závist, chamtivost, domýšlivost apod., které přemáhají svým důvtipem, chytrostí či pílí. Kromě lidské postavy zde lze najít i antropomorfizované³¹ zvířecí postavy, kouzelné bytosti či předměty, které jsou hrdinům ku pomoci.³²

1.5.2 Typologie lidové pohádky

Stejně jako se mohou dělit pohádky několika různými způsoby, lze vyčlenit i její lidovou podkategorii. Vzhledem k rozmanitosti jednotlivých lidových pohádek se může zdát, že jejich pevné zařazení do určitých kategorií může být poněkud problematické. Každopádně na základě podobných tematických rysů, motivů, postav či jejich funkce se o to několik literárních teoretiků pokusilo. My zde zmíníme rozdělení dle bohemisty Jaroslava Tomana z jeho publikace *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury* a folkloristy Oldřicha Sirovátky z jeho knihy *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře*.

Toman shrnuje dělení lidové pohádky podle tehdejší folkloristiky a teorie literatury následovně:

- a) **kouzelná pohádka**, jenž je nejstarším (původním) druhem pohádky ústní lidové slovesnosti, odpovídá obecné charakteristice lidové pohádky, v příběhu dochází ke střetu pozemských a nadpozemských sil,
- b) **zvířecí pohádka** s hlavními zvířecími protagonisty,
- c) **novelistická pohádka**, vývojově nejmladší, zobrazující převážně reálný svět s minimálními kouzelnými prvky.³³

K výše uvedeným kategoriím dále přiřazuje lidovou pohádku **démonickou**, s dominujícími strašidelnými prvky, **didaktickou**, jež má výchovnou funkci, **kumulativní**, jež je určena především malým dětem k procvičení paměti, **anekdotickou**, jejímž hlavním

³¹ Antropomorfizované. Mající lidské vlastnosti – řeč, myšlení, pocity ...

³² TOMAN, Jaroslav. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury*. Jihočeská univerzita, 1992. s. 65.

³³ Tamtéž, s. 65–67.

cílem je čtenáře pobavit, **mytologickou**, s protagonisty z národních pověstí a **legendární**, pojednávající o životě světců.³⁴

Oldřich Sirovátka zmiňuje velkou skupinu **kouzelných pohádek**³⁵, kterou označuje jako tzv. vlastní pohádky a přisuzuje jim stejné vlastnosti jako Toman kouzelným pohádkám, dále přidává značnou část pohádek **realistických** nebo také novelistických, obsahem odpovídajících opět popisu předešlého teoretika. Dále uvádí pohádky **legendární**, nebo také církevní s náboženskou tematikou, a pohádky **zvířecí**,³⁶ jejichž hlavními postavami jsou zvířata.

³⁴ TOMAN, Jaroslav. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury*. Jihočeská univerzita, 1992. s. 65–67.

³⁵ Mnou zvýrazněná slova pro přehlednost typologie.

³⁶ SIROVÁTKA, Oldřich. *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře*. V Brně: Ústav pro etnografii a folkloristiku Akademie věd České republiky, 1998, 183 s. ISBN 80-85101-60-2. s. 32.

2 VÝZNAMNÍ SBĚRATELÉ LIDOVÝCH POHÁDEK

Jak jsme již zmínili, z hlediska autorství lidových pohádek se nemluví o autorovi, nýbrž o sběrateli. Úkolem takového sběratele je shromažďování a převádění ústního lidového vyprávění do psané podoby, přičemž každý sběratel může mít k tomuto úkonu rozličný přístup. Existují tací, kteří pohádku slovo od slova přepisují, čímž vzniká silně autentický text, jehož přínosem není pouze samotné vyprávění, ale i záznam o tehdejší jazyku, tradicích, folkloru apod. Jiní sběratelé text adaptují, upravují ho, obohacují nebo naopak vynechávají pro ně nepodstatné části vyprávění, vkládají do něj vlastní styl psaní či text přizpůsobují jinému místu a času. Sběratelé lidových pohádek mohou v rámci zaznamenávání daných příběhů postupovat rozdílně, jedno mají ale společné, a to z hlediska kulturního přínosu nenahraditelnost své práce v podobě zachycení lidového příběhu v čase a s tím i zároveň poetiky a ducha tehdejší doby.

Málokdo ze sběratelů mohl v době své tvůrčí činnosti tušit, že pohádky, které tehdy sbírali, budou slavné až do dnešních dní. Díky práci sběratelů lidových pohádek všichni jejich čtenáři dnes vědí, kdo je to Popelka a co ztratila na plese, komu Jeníček s Mařenkou okusovali perníkovou chaloupku nebo kdo snědl Karkulku.

Lidové pohádky nestárnou i díky svým audiovizuálním verzím. Pohádkové příběhy, obsahující chytré, nekomplikované a nadčasové zápletky, se často stávají předlohou pro rozhlasová, televizní a filmová zpracování. Režiséři a scénáristé se neustále pokouší o převedení těchto „nesmrtelných textů“ do audiovizuální podoby, ať už zachováváním původního příběhu či vytvářením neobvyklých moderních zpracování.

Lidové báčorky jsou nevyčerpatelným zdrojem inspirace, témat a motivů, ale i předmětem stále probíhajícího bádání. Úloha sběratelů je v tomto případě klíčová, neboť díky nim má každá země svůj jedinečný kulturní poklad formou sbírek ústní lidové slovesnosti, ať už v podobě pověstí či pohádek.

Následující kapitola bude pojednávat o významných zahraničních a českých sběratelích lidových pohádek.

2.1 Zahraniční sběratelé lidových pohádek

V souvislosti se spojením *nejznámější sběratelé lidových* pohádek se mnoha lidem jistě vybaví němečtí autoři Jacob a Wilhelm Grimmové neboli bratři Grimmové a jejich sbírka

Kinder- und Hausmärchen (v českém překladu *Německé pohádky*³⁷) z let 1812–1852. Za francouzskou část Evropy je nutno zmínit významného spisovatele a sběratele Charlese Perraulta a jeho sbírku pohádek *Contes de ma mère l'Oye* (v českém překladu *Pohádky matky husy*), jež vyšla již v roce 1697. Literární přínos výše zmíněných sběratelů bude na následujících stránkách více rozveden. Ještě předtím je ale třeba, abychom zmínili další zahraniční sběratelské osobnosti a jejich díla.

Z oblasti Ruska vynikají sběratel Fjod Buslajev s literárním historikem Alexandrem Nikolajevičem Afanasjevem a jejich sbírkou *Národnyje russkije svazki* z roku 1883. Nedaleko odtud vychází v roce 1913 sbírka ukrajinského etnografa Volodymyra Hnatjuka *Národní skazki*. V Rumunsku vznikla v roce 1882 důležitá sbírka sběratele Petre Ispirescu *Legendele sau basmele Românilor*. V Itálii vydává Gherardo Nerucci v roce 1880 soubor s názvem *Sessanta novelle popolari montalesi*. V Anglii pak vychází v roce 1890 *English Fairy Tales* od Josepha Jacobse.³⁸

2.1.1 Charles Perrault³⁹

Sbírka o osmi pohádkách *Contes du Ma Mère L'Oye* (v českém překladu *Pohádky matky husy*) přinesla v roce 1697 Charlesovi Perraultovi slávu. Spisovatel a překladatel František Hrubín, který v roce 1960 přeložil jeho pohádky do českého jazyka, zmiňuje: „Charles Perrault nazývá své pohádky jako příběhy bez rozumu, dobré pro děti, které rozum ještě nemají. Přiznává jim však užitečné jádro, kterým je naučení, že ctnost je vždycky odměněna a nepravost trestu neujde.“⁴⁰ Perrault v pohádkách vyzdvihuje mravní hodnoty a klade důraz na závěrečné ponaučení. V jeho příbězích se také často vyskytují pomocníci hlavních hrdinů v podobě víl nebo zvířat. Steven Jones dodává: „Jeho původní sbírka z roku 1697 o osmi pohádkách s názvem *Pohádky matky husy* je pravděpodobně jednou z nejvýznamnějších sbírek pohádek, jež vyšly po sbírkách italských a před velkými sbírkami pohádek v 19. století.“⁴¹

³⁷ Název *Německé pohádky* je podle českého překladu z roku 1961 od Heleny Helceletové.

³⁸ ŠMAHELOVÁ, H. *Návraty a proměny*. Literární adaptace lidových pohádek. Praha: Albatros, 1989, s. 13–18.

³⁹ Charles Perrault byl francouzský spisovatel, básník, sběratel a vydavatel ústní lidové slovesnosti a úředník působící v období klasicismu. Narodil se 12. ledna 1628 v Paříži do bohaté rodiny právníka Pierra Perraulta. I díky zámožnému rodinnému zázemí mohl Charles dostudovat prestižní francouzské školy a studium práv, po němž se začal živit jako advokát. Později na to se dostal do bližších společenských kruhů francouzského panovníka Ludvíka XIV., zvaného Král Slunce. V roce 1663, kdy byla založena The Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, se stává sekretářem královského ministra financí Jeana-Baptisty Colberta. Mimo jiné se věnoval psaní básní a převypravování lidových pohádek. Perrault zemřel v roce 1703.

⁴⁰ PERRAULT, Charles. *Les contes français: Francouzské pohádky*. Vydání ve dvojazyčné verzi druhé. Přeložil František HRUBÍN. Praha: Garamond, 2014, 145 s. ISBN 978-80-7407-207-9., s. 3.

⁴¹ JONES, Steven Swann. *The fairy tale*. Routledge, 2013. s. 39. Přeloženo z angličtiny.

Ve zmíněné sbírce nalezneme následující pohádky: *Paleček (La Petit Poucet)*, *Šípková Růženka (La Belle au bois dormant)*, *Popelka aneb Skleněný střevíček (Cendrillon ou La petite pantoufle de verre)*, *Červená Karkulka (Le Petit Chaperon rouge)*, *Modrovous (La Barbe Bleue)*, *Vily (Les fées)*, *Kocour v botách (Le chat botté ou Le Maître chat)* a *Princ Chocholouš (Riquet à la houppe)*.

2.1.2 Jacob a Wilhelm Grimmové⁴²

„Pohádka už končí, víš? Tamhle běží velká myš! Běž za ní a chyt' si ji, kožíšek z ní budeš mít!“⁴³

V roce 1838 začala jejich spolupráce na *Das Deutsches Wörterbuch*, německém slovníku, ve kterém se snažili obsáhnout kompletní německou slovní zásobu a její etymologii. Mimo to bratři Grimmové společně sestavili a vydali v letech 1816–1818 sbírku *Deutsche Sagen*, která pojímá téměř 600 německých pověstí. Během let 1812–1852 sestavovali obsáhlý soubor lidových pohádek *Kinder- und Hausmärchen*.

Velmi produktivní byli i v badatelské sféře, bratři Grimmové nejsou pouze sběrateli lidových pohádek, nýbrž i autory jedné z teorií o jejich vzniku, a to tzv. mytologické teorie,⁴⁴ blíže vysvětlené Jacobem Grimmem v jeho knize *Deutsche Mythologie* z roku 1835.

Bratři Grimmové byli i brilantní filologové, což se odráželo i ve způsobu jejich sběratelské činnosti. Ústní lidová vypravování, která se k nim povětšinou dostávala od mnoha lidí z různých společenských vrstev,⁴⁵ sbírali bez mála třináct let a jejich hlavním cílem bylo dané příběhy zachytit v jejich původní podobě, nejlépe slovo od slova.⁴⁶

Pohádkové příběhy začali sbírat od roku 1807. Přičemž poprvé vyšla sbírka čítající osmdesát pět pohádek v roce 1812, druhé vydání již bylo doplněno o dalších sedmdesát šest,

⁴² Němečtí sběratelé ústní lidové slovesnosti Jacob a Wilhelm Grimmové, kteří bývají zkráceně označováni jako bratři Grimmové, byli významní sběratelé, folkloristé, filologové, badatelé a spisovatelé známí po celém světě především díky své sbírce lidových pohádek *Kinder- und Hausmärchen* (v českém překladu *Německé pohádky*). Jacob, starší z bratrů, je autorem knih o německé lingvistice a gramatice, Wilhelm se orientoval na středověkou, převážně hrdinskou literaturu. Oba bratři byli zároveň profesory na berlínské univerzitě. Jacob Grimm zemřel v roce 1863 a Wilhelm v roce 1859.

⁴³ GRIMM, Jacob Ludwig Karl a Wilhelm Karl GRIMM. *Německé pohádky*. Přeložila Helena HELCELETOVÁ. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1961, 547 s., s. 70

⁴⁴ Viz podpodkapitola 1.2.1.

⁴⁵ ZIPES, Jack, et al. *The Original Folk and Fairy Tales of the Brothers Grimm*. Singapore Books, 2015. s. 24. Přeloženo z angličtiny.

⁴⁶ GRIMM, Jacob Ludwig Karl a Wilhelm Karl GRIMM, VÍŠEK, Karel, ed. *Kinder – und Hausmärchen*. Ilustroval Dagmar BERKOVÁ. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1965, 125 s. s. 5.

třetí svazek byl doplněn o poznámky a konečných dvou set pohádek dosáhla edice v roce 1850.⁴⁷

Kniha prošla během několika let četnými obměnami a úpravami, a to převážně kvůli strašidelným a nevhodným motivům objevujícím se v prvním vydání. Ve vydání z roku 1857 jsou pohádky již přizpůsobené dětskému čtenáři: „V tomto novém vydání jsme pečlivě odstranili všechny výrazy, které nejsou vhodné dětskému věku,“⁴⁸ zmiňují bratři Grimmové.

U nás je kompletní pohádková sbírka *Kinder- und Hausmärchen* vydána až v roce 1961 pod názvem *Německé pohádky* s překladem od Heleny Helceletové.

Pohádky Bratří Grimmů jsou světoznámě věhlasné. Mezi ty nejznámější se řadí *Žabí král aneb železný Jindřich* (*Froschkönig*), *Paní Zima* (*Frau Holle*), *Šípková Růženka* (*Dornröschen*), *Sněhurka* (*Sneewittchen*), *Paleček*, *Vlk a sedm kůzlátek* (*Der Wolf und die sieben jungen Geißlein*), *Popelka* (*Aschenputtel*), *Jeník a Mařenka* (*Hänsel und Gretel*), *Červená karkulka* (*Rotkäppchen*) atd.

2.2 Čeští sběratelé lidových pohádek

Sběratelů ústní lidové slovesnosti, potažmo lidových pohádek je v českém prostředí mnoho. Řadili bychom k nim např. Beneše Metoděje Kuldu s jeho *Moravskými národními pohádkami, pověstmi, obyčeji a pověrami* z let 1874–1875, Václava Tilleho a jeho *Povídky, jež sebral na moravském Valašsku* vydané roku 1902, Karla Jaromíra Erbena a *Sto prstonárodních pohádek a pověstí v nářečích původních* z roku 1865, Boženu Němcovou a její *Národní báchorky a pověsti* z let 1845–1847, Jindřicha Šimona Baara a *Naše pohádky* z roku 1921 a *Chodské povídky a pohádky* z roku 1922, Josefa Štěpána Kubína a jeho *Povídky kladské* vydané po prvé v roce 1908, Jaromíra Jecha a jeho *Z Krakonošovy mošny* z roku 1982 nebo Oldřicha Sirovátku s *Pohádkami z Moravy* vydané v roce 1959.⁴⁹

O českém sběratelství ústní lidové slovesnosti a prvních souborech lidových pohádek mluvíme především v kontextu 19. století a tehdy probíhajícího národního obrození. Právě do tohoto období spadají dva významní autoři a sběratelé – Karel Jaromír Erben a Božena

⁴⁷ DAMBORSKÁ, Aneta. *České edice pohádek bratří Grimmů*. 2012, 60 s. (113 591). Bakalářské práce. Univerzita Palackého, Katedra bohemistiky. Vedoucí práce Radek Malý. s. 7–8.

⁴⁸ GRIMM, Jacob a Wilhelm GRIMM. *Kinder und Hausmärchen* [online]. Göttingen: Dietrich, 1857 [cit. 2022-11-30].

Dostupné z: <https://archive.org/details/kinderundhausmch00grim/page/n10/mode/1up?ref=ol&view=theater>. s. 11. Přeloženo z němčiny.

⁴⁹ ŠMAHELOVÁ, H. *Návraty a proměny*. Literární adaptace lidových pohádek. Praha: Albatros, 1989. s. 24, 29, 114, 115, 201, 218.

Němcová. V následujících podkapitolách si blíže představíme jejich literární činnost s akcentem na sběratelství ústní lidové slovesnosti.

2.2.1 Karel Jaromír Erben⁵⁰

Karel Jaromír Erben se netajil svými sympatiemi k mytologické teorii Bratří Grimmů. „Náš český Grimm“, jak Erben charakterizovala koncem prosince 1855 v dopise Samu Tomašikovi Němcová, byl totiž přesvědčen, „že ty prostické naše pohádky a pověsti jsou zbytky prastarých bájí náboženských.“⁵¹ Z hlediska zaznamenávání lidových pohádek ale Erben, na rozdíl od Grimmů, kladl větší důraz na estetickou stránku textu namísto toho, aby se snažil o maximální zachycení jeho původní podoby.

Poprvé vydává sbírku pohádek a pověstí v roce 1865 s názvem *Sto prostonárodních pohádek a pověstí v nářečích původních*, v roce 1905 pak spisovatel Václav Tille vydává edici Erbenových pohádek pod názvem *České pohádky*. V roce 1869 vydává Erben sbírku slovanských bájí a pověstí s názvem *Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských*. V letech 1842–1845 pak vydává třisvazkovou edici *Písňe národní v Čechách*, která v roce 1864 vychází jako rozšířený soubor *Prostonárodní české písňe a říkadla*.⁵²

Stejně jako v *Kytici*, autorově nejznámější sbírce baladických básní, je i v jeho „převyprávěných“ lidových pohádkách stěžejním motivem otázka viny a trestu. Převyprávěných proto, že Erbenovy pohádky nejsou „věrným, dokumentárním záznamem plodů lidového vypravěčství, beze změny uchovávajícím osobnost lidového pohádkáře se všemi klady a nedostatky.“⁵³

Jeho pohádky jsou nechvalně známé všem českým čtenářům. Patří mezi ně např. *Dlouhý, Široký a Bystrozraký*, *Hrnečku, vař!*, *Tři zlaté vlasy děda Vševěda*, *Dvojčata*, *Pták Ohnivák* a *liška Ryška*, *Otesánek* a další. Jednotlivá vyprávění jsou také doplněna básněmi a říkadly.

⁵⁰ Karel Jaromír Erben byl český spisovatel, archivář a sběratel, narodil se 7. listopadu 1811 do chudé ševcovské rodiny. Vystudoval práva a filozofii na univerzitě v Praze a od poloviny třicátých let začal psát básně. Nejznámější Erbenovou sbírkou je *Kytice z pověstí národních* vydaná v roce 1853, která dohromady čítá třináct baladických skladeb. Karel Jaromír Erben zemřel v roce 1870.

⁵¹ ERBEN, Karel Jaromír a Rudolf LUŽÍK, LUŽÍK, Rudolf, ed. *České pohádky*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1958, 169 s., s. 166

⁵² MACHALA, Lubomír, Josef GALÍK, Erik GILK, et al. *Panorama české literatury*. (1), Do roku 1989. Praha: Knižní klub, 2015, 607 s. Universum. ISBN 978-80-242-4818-9. s. 111.

⁵³ Tamtéž, s. 167.

2.2.2 Božena Němcová⁵⁴

V roce 1837 se Barbora Panklová provdala za finančního komisaře Jana Němce. Spolu se o pět let později přestěhovali do Prahy, kde se, již jako Barbora Němcová, dostává do vybrané literární a vlastenecké společnosti. Právě odtud přichází její zájem o psaní a vlastní literární činnost, žena spisovatelka navíc v tehdejší společnosti chyběla. Němcová tak začíná psát své první básně pod pseudonymem Božena Němcová.

V roce 1845 se rodina Němců přestěhovala na Chodsko, do místa, které se pro spisovatelku stává jakousi studnicí ústní lidové slovesnosti. Sepsala tam *Obrazy z okolí domazlického*, které jsou pak v letech 1845–1846 knižně vydány. *Slovenské pohádky a pověsti* vydány v letech 1857–1858 si Němcová přivezla ze Slovenska, kam byl její manžel pracovně povolán. „Slovenské pohádky sestavila z přeložených pohádek slovenských sběratelů, s nimiž udržovala živé styky (Reusz, Rimavský) i ze samostatného zpracování vlastních zápisů, které pořídila při své cestě na Slovensko.“⁵⁵

Kromě jejích prvních básní vyšly v letech 1845–1847 *Národní báchorky a pověsti*, sbírka lidových pohádek a pověstí. „Ne však jako zápis zachycených vyprávění, ale v podobě nového uměleckého tvaru, vyjadřujícího její ideály a představy národního života.“⁵⁶ „V pohádkách našla Němcová žánr, kde mohla svou představu lidového hrdiny, jednajícího svobodně a překonávajícího nejen překážky na cestě k cíli, nýbrž i stavovské předsudky, ztvárnit v idealizované podobě.“⁵⁷

Pohádky Boženy Němcové jsou dodnes velmi oblíbené, čemuž nasvědčuje i skutečnost, že jsou opakovaně vydávány či televizně adaptovány. Mezi ty nejznámější patří: *Čert a Káča*, *Chytrá horákyňe*, *O chytré princezně*, *O Popelce*, *Čertův švagr*, *O Slunečníku*, *Měsíčníku* a *Větrníku* atd.

⁵⁴ Božena Němcová, rodným jménem Barbora Panklová, jedna z nejvýznamnějších a nejvýraznějších českých spisovatelek 19. století, se narodila 2. května 1818 ve Vídni. Dětství spolu se svými rodiči a jedenácti sourozenci prožila v Ratibořicích u České Skalice. Tam s nimi pár let pobývala i babička, jenž se později stala hlavní inspirací pro Němcové nyní nejznámější a nejčtenější dílo *Babička: Obrazy z venkovského života* (známé také jen jako *Babička*) vydané v roce 1855. Němcová napsala také několik povídek, ve kterých jsou mimo jiné aspekty často reflektovány osudy žen, mezi její povídky se řadí např. *Karla* vydaná v roce 1855, *V zámku a podzámčí* z roku 1856, *Divá Bára* vydaná téhož roku a již zmíněná venkovská povídka *Babička*, ve které vzpomíná na své dětství. Božena Němcová zemřela v roce 1862.

⁵⁵ ŠMAHELOVÁ, H. *Návraty a proměny*. Literární adaptace lidových pohádek. Praha: Albatros, 1989. s. 23.

⁵⁶ MACHALA, Lubomír, Josef GALÍK, Erik GILK, et al. *Panorama české literatury*. (1), Do roku 1989. Praha: Knižní klub, 2015, 607 s. Universum. ISBN 978-80-242-4818-9. s. 124.

⁵⁷ Tamtéž.

3 HIMÁLAJSKÉ POHÁDKY

„Vydejte se s námi do zemí na střeše světa a začtěte se do pohádek, které se tu od nepaměti vypravují. (...) Potkáte tu odvážné pastýře, chytré tesaře, lakomé i moudré krále, zakleté princezny i ukrutné netvory. Určitě si zamilujete dědu Hele Hele a svými kousky vás pobaví nenapravitelný šibal Akhu Tänpa.“⁵⁸ Tato literární pozvánka od autora Miroslava Pošty se nachází na zadní obálce knihy *Himálajské pohádky*.

Himálajské pohádky nesoucí podnázev *Vyprávění z Tibetu, Bhútanu, Ladaku a Sikkimu* je sbírka pohádek vydaná v roce 2012 nakladatelstvím Verzone. „Vybral, převyprávěl a přeložil Miroslav Pošta,“⁵⁹ stojí na úvodní straně knihy, jež dohromady čítá třicet tři pohádkových vyprávění z oblastí Himálají. Kniha kromě pohádek obsahuje také úvodní kapitolu, slovníček a doslov napsaný sběratelem. Knihu ilustrovala grafická designérka a výtvarnice Lenka Jasanská, která s Miroslavem Poštou spolupracovala na ilustraci jeho dalších sbírek lidových pohádek, a to *Švédských pohádek* z roku 2013 a *Chorvatských pohádek* z roku 2020.

Cesta Miroslava Pošty k *Himálajským pohádkám* započala v roce 2003 jeho výpravou do klášterních škol v himálajském Ladaku, kam jel vyučovat tamější děti angličtinu. Právě tam a v dalších oblastech, jako je např. Bhútán, začal shromažďovat *Himálajské pohádky*.

Děti po celém světě mají rády pohádky, bez ohledu na to, z jaké země daný příběh pochází. Záměrem Miroslava Pošty nebylo přesné zachycení folkloristických a jazykových tendencí v tamějších příbězích, nýbrž jejich srozumitelné převyprávění českým čtenářům. I z toho důvodu Pošta v rámci několika pohádek provedl nemálo stylistických úprav, přičemž dbal na to, aby nebyla upozaděna jejich původní pointa: „Některé pohádky bylo možno přeložit bez dalších úprav, jiné bylo třeba převyprávět. Pokud se mi podařilo najít více variant jednoho příběhu, snažil jsem se z nich zrekonstruovat společný ‚prazáklad‘ a na jeho podkladu pohádku vyprávět znovu.“⁶⁰

Daná sbírka získala rok po svém vydání prestižní ocenění Zlatá stuha, které je každoročně udíleno za literaturu pro děti a mládež, *Himálajské pohádky* byly oceněny prvním místem v kategorii Nakladatelský počin. Lenka Jasanská, ilustrátorka knihy, byla za své kresby nominována v kategorii Knihy pro starší děti a mládež.

⁵⁸ POŠTA, Miroslav. *Himálajské pohádky: vyprávění z Tibetu, Bhútanu, Ladaku a Sikkimu*. Ilustrovala Lenka JASANSKÁ. Praha: Verzone, 2012. ISBN 978-80-904546-9-9.

⁵⁹ Tamtéž, s. 7.

⁶⁰ Tamtéž, s. 143.

Nutno podotknout, že daná sbírka má i svou audio verzi, která vznikla rok po vydání knihy. Režisérem byl Jana Jiráň a čtrnáct vybraných pohádek namluvili známí čeští herci a herečky, mezi nimiž jsou Jiří Lábus, Vladimír Javorský, Nela Boudová nebo Bára Hrzánová.

3.1 Miroslav Pošta

Miroslav Pošta je český překladatel, nakladatel, tlumočník, titulkař a redaktor. Plynule ovládá angličtinu, švédštinu a slovenštinu. Na Univerzitě Karlově studoval více oborů, např. švédštinu, právnickou angličtinu pro překladatele a tlumočníky a ekonomii. V roce 2000 získal magisterský titul na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v oboru překladatelství-tlumočnictví angličtina. Absolvoval několik jazykových kursů v Česku i v zahraničí, např. kursy švédštiny ve švédském Tjörnu a na Stockholmské univerzitě nebo kurs chorvatštiny v jazykové škole Mgr. Dany Čepkové v Praze.

Od roku 2011 je aktivní v rámci nakladatelské činnosti, ve svém internetovém nakladatelství *Apostrof*⁶¹ vydává jak tištěné, tak elektronické knihy, adresované zejména překladatelům. K takovým publikacím se mimo jiné řadí i dvě, které napsal sám Pošta, a to *Titulkujeme profesionálně* (2012), což je navíc „první česká publikace věnující se tématu titulkování audiovizuálních pořadů,“⁶² a *Technologie ve službách překladatele* (2017).

Dlouhou dobu pravidelně publikoval na svém blogu s názvem *TranslatoBlog*, zaměřeném na překladatelství. Od r. 2007 přispíval pravidelnými překlady do týdeníku *Respekt* a od roku 2009 až do roku 2012 do týdeníku *Ekonom*.

V roce 2012 mu nakladatelství Verzone vydalo *Himálajské pohádky*, jeho první sbírku pohádek. V oblasti literatury pro děti a mládež pokračoval dál a o dva roky později mu stejné nakladatelství vydalo sbírku *Švédské pohádky*, v roce 2020 pak *Chorvatské pohádky*. Kromě tištěných publikací zmíněných titulů vznikly v roce 2015 i e-knihy *Tucet himálajských pohádek* a *Tucet švédských pohádek*.

Spolu s dalšími odborníky z oboru překladatelství a tlumočnictví je od roku 2001 členem skupiny *Babylonia*, jež nabízí klientům profesionální překladatelské a tlumočnické služby.⁶³ V současné době pracuje Miroslav Pošta jako externí spolupracovník

⁶¹ Odkaz na webové stránky nakladatelství *Apostrof*: <https://www.knihyapostrof.cz>.

⁶² *Technologie ve službách překladatele* – Nakladatelství Apostrof. E-shop nakladatelství Apostrof – Nakladatelství Apostrof [online]. Copyright © [cit. 28.11.2022]. Dostupné z: <https://www.knihyapostrof.cz/translatologie/technologie-prekladatele/>.

⁶³ Odkaz na webové stránky překladatelského seskupení *Babylonia*: <http://www.babylonia.cz>.

Ústavu translatologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze a jako korektor, překladatel a tlumočník na volné noze.

3.2 Vybrané motivy

Každý příběh s sebou nese různé myšlenky, pocity či pohnutky, které lze krátce pojmenovat jako motivy. Literární žánr může čtenářům už předem evokovat různorodé motivy a pohádkový příběh není výjimkou. To, jaké asociace si čtenáři s vybraným žánrem spojí, může záviset na několika aspektech, např. na typu pohádky, kultuře, která je v ní líčena, případně na výběru postav. „Příběhy ze zemí na střeše světa,“ jak sám sběratel sbírku nazývá, v sobě skrývají motivy, které lze od pohádek běžně očekávat. Řadí se mezi ně bohatství, přátelství, láska, štěstí či smrt. Protože zmíněné motivy by byly pravděpodobně společné všem pohádkám, je cílem následující analýzy zjistit především jejich četnost a funkci, a vyvodit tak, čím je daná sbírka specifická a co může být pro lidovou pohádku dané oblasti charakteristické.

3.2.1 Bohatství

Nejčastějším motivem *Himálajských pohádek* je bohatství. Ze všech třiceti tří příběhů by se stěží našel jediný, ve kterém by bohatství nehrálo nějakou roli, byť jen sebemenší. Už samotné názvy pohádek tomu nasvědčují: *Jak se zlato proměnilo v písek*, *O chudém mládenci a chamtivém králi* nebo *Santal dražší než zlato*. Motiv bohatství, resp. finanční situace se objevuje hned v úvodu vyprávění většiny pohádek: „Jeden chudšas měl tři dcery, ...“⁶⁴ „Před mnoha a mnoha lety žilo jedno chudé děvče, ...“⁶⁵ „Namíří si to kolem hospodářství jednoho bohatého sedláka, ...“⁶⁶ apod.

Bohatství, ať už v hmotné či nehmotné podobě, bývá také předmětem zápletky. V pohádce *O dvou děvčatech a dvou darech* jsou to drahokamy, které dostává za odměnu chudá hodná dívka a po kterých touží dívka bohatá a lakomá. V příběhu *O dědovi Hele Hele* je to drahocenný tyrkys, který přiměje dědu Hele Hele k výměnnému obchodu, jenž spočívá ve směně cenných věcí za věci bezcenné. V pohádce *O dvou kouzelných korunkách* kouzelné předměty přinášející bohatství pomáhají královskému synovi a jeho kamarádovi překonat těžké zkoušky.

⁶⁴ POŠTA, Miroslav. *Himálajské pohádky: vyprávění z Tibetu, Bhútánu, Ladaku a Sikkimu*. Ilustrovala Lenka JASANSKÁ. Praha: Verzone, 2012. ISBN 978-80-904546-9-9. s. 22.

⁶⁵ Tamtéž, s. 30.

⁶⁶ Tamtéž, s. 80.

Míra hmotného bohatství také často bývá určujícím faktorem pro charakteristiku postav. Chudý člověk je většinou vykreslován jako dobrotivý, skromný a slušný, naopak bohatý jako lakomý, pyšný a nepřející. Nejvíce je tento charakterový kontrast patrný v pohádkách, které již v úvodu staví povahově rozdílné postavy do opozice, jako je tomu např. v příběhu *O dvou sousedech*: „Kdysi dávno žili v jedné malé vsi v horách dva sousedi. První se jmenoval Dawa, měl veliký statek a spoustu peněz, ale byl zlý a lakomý. Druhý se jmenoval Taši. Bydlel v malém stavení a do kapsy měl hluboko, ale byl dobrota sama a nikdy nešetřil úsměvem.“⁶⁷ Jak jsme již naznačili, s člověkem, který je bohatý, se občas mohou pojít i negativní lidské vlastnosti, jako je chamtivost, závist či nepřejícnost. A právě kvůli těmto lidským nedokonalostem se bohatství stává tím, co se může být důvodem rozepře mezi postavami. Často se tak děje v rámci rodiny nebo přátel, jako např. v pohádce *Tři bratři a tři bedničky*, kde jsou to právě závist a neukojená chtivost po bohatství, které dovedou dva bratry až k smrti.

Bohatí lidé v *Himálajských pohádkách* většinou touží ještě po větším bohatství, ke kterému se nebojí přijít i nekalými způsoby. Takové postavy většinou čeká náležitý trest. Příkladem je král v pohádce *O chudém mládenci a chamtivém králi*, který za to, že chudému chlapci ukradl kouzelné předměty, dostává ukradenou kouzelnou holí za vyučenou. Obdobný trest stihá i bohaté děvče z pohádky *O dvou děvčatech a dvou darech*, které je za svou nenasytnou touhu po bohatství místo vysněnými drahokamy obdarováno myšími bobky. Za neukojenou touhu po nadbytku čeká protagonisty himálajských příběhů i trest nejvyšší. Zlý správce z *Jak Akhu Tānpa pomohl chudé vdově* se ve slepé honbě za bohatstvím nechává pošetile obelstít a vlastní vinnou umírá.

Bohatství je v *Himálajských pohádkách* také úzce spojeno s motivem štěstí. Z daných příběhů silně vyvstávají otázky typu: Co je to bohatství? Za jakých podmínek může být hmotně bohatý člověk šťastný? Osudy postav v himálajských příbězích nabízejí myšlenku, že hmotné bohatství je prchavé a dobře posloužit může pouze lidem s kladným charakterem, lidem poctivým, slušným a skromným. Spojení lidského štěstí a bohatství nejvíce rezonuje v pohádce *O dědovi Hele Hele*. Chudý děda nalézá drahocenný tyrkys a chce ho prodat, aby už nikdy nemusel pracovat. Pošetile se ale rozhoduje tyrkys vyměnit za méně cenou věc, tuto věc následně za jinou méně hodnotnou, a tak pokračuje nadále, až mu zůstává jen písnička. Tento příběh nabízí dva konce. První je, že děda Hele Hele písničku, to poslední, co měl,

⁶⁷ POŠTA, Miroslav. Himálajské pohádky: vyprávění z Tibetu, Bhútánu, Ladaku a Sikkimu. Ilustrovala Lenka JASANSKÁ. Praha: Verzone, 2012. ISBN 978-80-904546-9-9. s. 88.

zapomněl v důsledku uklouznutí po kravském ležnu. Tato verze vybízí k interpretaci, že by člověk neměl být lehkomyšlný a nepromyšleně měnit, co je vzácné za méně cenné. Druhé znění konce je takové, že děda Hele Hele písničku nezapomněl a zůstal do konce života šťastný. Tento závěr lze interpretovat tak, že bohatství nemusí člověku přinést štěstí, a že i ten, který téměř o všechno přijde, může být šťastný.

3.2.2 Přátelství

Přátelství mezi postavami si v *Himálajských pohádkách* povětšinou prochází zkouškou, jež se týká buď bohatství, životní nesnáze či běžných všedních událostí. Motiv přátelství je nejsilnější v pohádkách *A těsto se kutálí*, *Dva přátelé a dvě lsti* a *O dvou kouzelných korunkách*. O přátelském poutu mezi zvířaty se pak vypráví v pohádkách *O opici, která měla za ušima* a *Jak se vejce pomstilo*. Přičemž každá pohádka vyobrazuje jiný typ přátelství, čímž nese i odlišné poselství.

V pohádce *A těsto se kutálí* vystupují dva kamarádi, zodpovědný Penpa a nezodpovědný Lhagpa. Dohodnou se, že si navzájem přinesou do lesa jídlo, Penpa slib splní, avšak Lhagpa přinese pouze nepoživatelné těsto a Penpu opouští. Toto těsto se ale začíná kutálet. Mezitímco Penpa běží za těstem, sbírá cestou další věci, které mu později pomáhají porazit zlou čarodějnici a vysloužit si dům. „Lhagpa si řekl, že to zkusí taky. A koule se kutálela a kutálela, až mu za chvíli zmizela z očí. Lhagpa do země bohatství nikdy nedoběhl, zato možná dodnes běhá za těstem.“⁶⁸ Penpa je za svou zodpovědnost a věrnost příteli odměněn, přičemž Lhagpa na svou nezodpovědnost a zneužívání kamarádovy ochoty doplácí.

Pohádka *Dva přátelé a dvě lsti* také vypráví o jednostranném přátelství mezi dvěma kamarády. „Ten chudý byl svému jedinému příteli oddaný a věrný, zatímco boháč k němu choval jen zášť. Pořád se snažil vymyslet, jak chudáka napálit a vyzrát na něj.“⁶⁹ Všechny jeho nekalé lsti ale chudák prokoukl a sám dal boháčovi lekci. Tato pohádka ukazuje, že kamarádů by si měl člověk vážit a nesnažit se je podvést. V tomto příběhu se, na rozdíl od toho předešlého, dozvídáme, že jejich přátelství nadále pokračuje: „Od toho dne chodil boháč kontrolovat pasti a udice vždy jen se svým přítelem.“⁷⁰

Odlišný případ přátelství můžeme pozorovat v pohádce *O dvou kouzelných korunkách*. V tomto příběhu se dozvídáme o přátelství mezi královským synem a jeho kamarádem Tašim.

⁶⁸ POŠTA, Miroslav. *Himálajské pohádky: vyprávění z Tibetu, Bhútánu, Ladaku a Sikkimu*. Ilustrovala Lenka JASANSKÁ. Praha: Verzone, 2012. ISBN 978-80-904546-9-9. s. 68.

⁶⁹ Tamtéž, s. 104.

⁷⁰ Tamtéž, s. 105.

Královský syn je v ohrožení života a jeho oddaný přítel Taši mu na cestě za vysvobozením se z moci žab pomáhá překonat všechny nesnáze. K tomu jim mimo jiné slouží i kouzelné předměty, se kterými se během své cesty setkávají. Tato pohádka přináší myšlenku, že pokud je člověk věrným přítelem a není na své problémy sám, může společně překonat i ty nejtěžší chvíle.

Ve zvířecím příběhu *O opici, která měla za ušima* je zobrazeno přátelství mezi opicí a čápem. Opět, jak bývá *Himálajských pohádkách* zvykem, se jedná o jednostranné přátelství. To se projevuje například tak, že opice pro čápa shání krmení a čáp jí mnohdy ani nepoděkuje. Společně si zasoutěží v tom, kdo dokáže vydat hlasitější zvuk. Čáp zakřičí tak silně, že opice úlekem padá ze stromu a uvízne v bahně. Prochází kolem ní několik zvířat, které jí nechtějí pomoci. Dokonce ani levhart, tomu ale opice slíbí, že ji může sníst, když ji vytáhne. Opice poté levharta obelstí a vyleze na bambus, kam na ni levhart nemůže. „... a od těch dob trvá nepřátelství mezi opicemi a levharty.“⁷¹ Tato pohádka předává poselství, že by si přátelé měli nezištně pomáhat a nenechávat jeden druhého v problémech.

V pohádce *Jak se vejce pomstilo* si čtenář dočítá o nepřátelství mezi slepicí a kirvou.⁷² Kirwa chce sníst slepičí vejce, slepice ji ale prosí, aby počkala, dokud se vejce nevylihne. Nenasytná kirwa slepici uhodí. Když se to vejde dozví, rozzlobí se na kirwu a jde za slepicí s tím, že společně dají kirvě za vyučenou. Po cestě se k nim přidává včela, hřebík, kravinec a kladivo. Kirwa od nich dostává výprask. V tomto vyprávění se ukazuje, jak moc je důležité, aby nebyl člověk na své nesnáze sám, a jak mohou být přátelé nápomocní a mnohdy člověka i zachránit. Mimo to se jedná o příběh o navazování přátelství na základě společných záměrů, hodnot či cílů.

3.2.3 Láska

Ač se to může zdát překvapivé a pro lidovou pohádku neobvyklé, láska není v *Himálajských pohádkách* dominujícím motivem. A už vůbec nemá romantickou podobu typickou např. pro *Popelku*, *Šípkovou Růženku* či *Sněhurku*. Láska je v „příbězích ze zemí na střeše světa“ povětšinou doplňkem k hlavní zápletce, často v podobě odměny za dobré chování. Láska se v těchto pohádkách vyskytuje v různých podobách, ať už jako cit chovaný k rodičům, dětem, ženě, muži nebo zvířatům.

⁷¹ POŠTA, Miroslav. Himálajské pohádky: vyprávění z Tibetu, Bhútánu, Ladaku a Sikkimu. Ilustrovala Lenka JASANSKÁ. Praha: Verzone, 2012. ISBN 978-80-904546-9-9. s. 85.

⁷² *Kirwa*. Malá divoká kočka.

V pohádce *Tři bratři a tři bedničky* se nejmladší syn jménem Paldžora seznamuje s Jangskit, dcerou bohatého statkáře, kterou si bere za ženu. Avšak jejich láska není hlavním motivem příběhu, ale pouhým přídatkem k hlavní zápletce. Podobně je tomu v pohádce *O kouzelné čapce, bubnu a misce*, ve které se mládenec během své dobrodružné cesty ožení s chudou dívkou. Po nějakém čase prozrazuje manželce tajemství o svých kouzelných věcech. Ta mu pak tajně utíká i s věcmi zpět za rodiči. Muž to zjišťuje a proměňuje ženu napůl v opici. Když mu žena a její rodiče navrací kradené věci, vrací muž ženě i původní podobu. Na závěr odchází neznámo kam. Láska zde prošla zkouškou skrze touhu po bohatství a kouzlech a v této zkoušce neobstála. Příběh předkládá myšlenku, že by se člověk neměl nechat zastínit bohatstvím, protože by nakonec mohl přijít o mnohem důležitější věci, jako je například důvěra a láska.

Výjimku, kdy láska není jen vedlejším tématem, představuje pohádka *O pouzdru plném campy*, ve které si nejmladší dcera poslušně bere za muže psa. Po čase zjišťuje, že psem je ve skutečnosti zakletý pohledný mládenec. Dívka manžela zachraňuje tak, že prochází mnoha nebezpečnými zkouškami a přináší mu od zlé čarodějnice kámen, který má moc vysvobodit jej z prokletí. „Láska naplnila jejich srdce a od té chvíle byli nerozlučně spojeni jako voda smíchaná s mlékem. A tak v míru a štěstí žili navěky.“⁷³ Toto je příklad pohádky, kde je dominujícím motivem láska, a to to taková, za kterou musí protagonistka příběhu aktivně bojovat. Obdobné je to v pohádce *O kouzelné truhliče od krále nágů*, kde tentokrát chudý chlapec Ständzin zachrání prokletou dceru krále říše nágů. Na rozdíl od předchozí pohádky je mu dívka v podobě bílého psíka darována králem říše nágů. Ständzin si ale i přesto musí ženu vybojovat, a to splněním úkolů od krále kraje, který chce krásnou dívku za manželku. Nakonec se mu to za pomoci jejího otce, krále říše nágů, podaří. „Žili pak spokojeně v královském paláci a vládli dobře celé zemi. Jen jediná věc je trápila: že královna už nikdy nespátí svého otce, krále nágů.“⁷⁴ V této pohádce je kromě aktivního boje za lásku naznačena i láska k rodičům a odtrhnutí se od života s rodiči z důvodu soužití v manželství.

Láska k rodičům se povětšinou projevuje úctou a obětavostí spojenou s uposlechnutím přání rodičů. Je tomu tak např. v pohádce *O děvčeti, které si za muže vzalo hada*. Nejmladší dcera poslechne svého otce a zachraňuje ho tím, že si za muže bere hada. Její ochota obětovat se je odměněna ve chvíli, když se had promění v krásného prince.

⁷³ POŠTA, Miroslav. Himálajské pohádky: vyprávění z Tibetu, Bhútánu, Ladaku a Sikkimu. Ilustrovala Lenka JASANSKÁ. Praha: Verzone, 2012. ISBN 978-80-904546-9-9. s. 46.

⁷⁴ Tamtéž, s. 79.

Láska ke zvířatům je nepříznavnější v příběhu *O ocásku, který kradl*. Manžel sní navzdory nesouhlasu své ženy kozu. Z té zbude jen ocásek. Žena si bere ocásek a od muže odchází. Muž svého činu lituje a přichází za ženou s tím, že pochopil, že ke zvířatům má uchovávat lásku a neubližovat jim.

3.2.4 Smrt

Smrt se v *Himálajských pohádkách* vyskytuje většinou jako forma nejvyššího trestu za zlé chování. Běžně se v pohádkách lze setkat s tím, že smrt je pouze naznačena nebo daná postava zkrátka zmizí. Některé *Himálajské pohádky* smrt otevřeně popisují. Příkladem je osud malíře z pohádky *O chytrém tesaři*, který pro své nekalé praktiky, kdy chtěl poslat na smrt tesaře, sám umírá. Popis kruté smrti lze číst v závěrečné části příběhu: „Když se dříví rozhořelo, začali lamové hrát na bubny, trubky a činely. Nadělali takový rámus, že i když malíř křičel z plna hrdla, nebylo mu to nic platné a odešel skutečně do nebe za starým králem.“⁷⁵

Kromě trestu za zlé chování je smrt i důsledkem nenasytné touhy po bohatství. Takový je případ zlého a chamtivého správce v *Jak Akhu Tánpa pomohl chudé vdově*, jenž obral chudou vdovu o všechno. Jako trest na něj postava šibala Akhu Tánpa vymýšlí lest, díky které správce sám od sebe skáče s těžkými kameny na zádech do jezera s vidinou, že si z podvodního světa přinese drahocenné kameny. Zde už je smrt naznačena mnohem jemněji, než v předchozím příběhu: „A protože správceva hrabivost neznala mezí, druhého dne se odebral na břeh jezera a s sebou vzal tři mlýnské kameny. Jeden si nechal přivázat na záda a další dva na nohy. Pak skočil do jezera a nikdo ho už víckrát neviděl.“⁷⁶

Podobná situace nastává v pohádce *Tři bratři a tři bedničky*, která vypráví o bratrské nevraživosti, jež dva bratry přivádí až ke smrti. Opět, jako v předchozí pohádce, v důsledku vlastního hloupého přičinění a honbou za bohatstvím. Bratři v nekalých praktikách následují svého bratra v naději, že zbohatnou stejně jako on. Avšak bratr na ně vymýšlí lest, kterou mu bratři v zápalu chtivosti po bohatství uvěří. Nakonec umírají stejným způsobem, kterým chtěli sprovodit ze světa svého bratra, nechávají se zatlouct do beden a hodit do řeky.

3.3 Postavy

To, co lidovou pohádku jako literární žánr nejvíce odlišuje od ostatních žánrů, jsou pravděpodobně postavy. Existují takové, které jsou známé po celém světě. Mnoha lidem

⁷⁵ POŠTA, Miroslav. *Himálajské pohádky: vyprávění z Tibetu, Bhútánu, Ladaku a Sikkimu*. Ilustrovala Lenka JASANSKÁ. Praha: Verzone, 2012. ISBN 978-80-904546-9-9. s. 34.

⁷⁶ Tamtéž, s. 57.

se zajisté vybaví např. král, královna, princezna, princ nebo čarodějnice. Potom existují postavy specificky vázané na zemi původu. Z českého prostředí lze zmínit např. vodníka, bludičku, hejkala apod. Pro *Himálajské pohádky* jsou typičtí např. Akhu Tānpa a Penpa nebo král říše nágů. Postavy v *Himálajských pohádkách*, jak je pro lidovou pohádku příznačné, nejsou charakterově nijak složité, často jsou nositeli typických charakterových vlastností, např. lakomství, odvahy, moudrosti, domýšlivosti apod., a dělí se tak na dobré a zlé. V následujících podkapitolách rozdělíme postavy na lidské a zvířecí.

3.3.1 Lidské postavy

Lidské postavy mají v *Himálajských pohádkách* nejhojnější zastoupení. Nejčastěji se jedná o chudé nebo bohaté chlapce a dívky. Mezi další postavy lze zařadit správce, vdovu, nebo rodiče. Typickými postavami daných vypravování pak jsou např. Akhu Tānpa, Penpa nebo děda Hele Hele.

Akhu Tānpa

Charakteristickou postavou *Himálajských pohádek* je chudý šprýmař Akhu Tānpa, „v překladu „stryc Tānpa““⁷⁷. Jedná se o hrdinu tibetských příběhů, který se často dostává do konfliktu s lakomstvím a zlem, nad kterými se snaží vyvrát svými důmyslnými lstmi. „V mnohém tak připomíná německého Enšpíglu nebo tureckého Nasreddina.“⁷⁸ Akhu Tānpa dá vždy zlým a lakomým postavám náležitou lekci. Netrestá je, ale dokáže využít svého důvtipu a jejich hlouposti. V pohádce *O Akhu Tānpovi a oslím másle* si král vymýšlí nesmyslnou máselnou daň pro lidi, kteří nic nemají. Akhu Tānpa krále obelstí a rozdává máslo sousedům. V pohádce *Jak Akhu Tānpa zařídil hostinu pro celý kraj* Akhu opět bojuje s lakomým panovníkem a daří se mu ho obelstít natolik, že panovník pořádá hostinu pro celý kraj. V pohádce *Jak Akhu Tānpa pomohl chudé vdově* má naproti sobě zlého a chamtivého správce, který je za svou pošetilost a nenasytnost po penězích dohnán až k smrti. V pohádce *Jak Akhu Tānpa stěhoval obří balvan* vystupuje bohatý, lakomý sedlák, kterému dá Akhu za jeho lakomství za vyučenou lsti, díky které dostává od sedláka jídlo a pití zadarmo. V pohádce *O vejcích, která uletěla* napálí Akhu lakomého Rinčhenova, který se s ním nechtěl podělit o jídlo za jeho pomoc s opravou střechy.

⁷⁷ POŠTA, Miroslav. *Himálajské pohádky: vyprávění z Tibetu, Bhútánu, Ladaku a Sikkimu*. Ilustrovala Lenka JASANSKÁ. Praha: Verzone, 2012. ISBN 978-80-904546-9-9. s. 146.

⁷⁸ DORJE, Rinjing. *Šprýmař Akhu Tānpa: veselé a hanbaté historky z Tibetu, povětšinou dětem nepřístupné*. Praha: Apostrof, 2013. ISBN 978-80-87561-27-0.

Král

Další výraznou postavou je postava krále. Král bývá většinou vykreslován v negativním světle, nejčastěji jako lakomý a závistivý: „V jednom malém království na střeše světa žil král, který byl lakota sama, ...“⁷⁹ „Jenže král byl velký chamtivec, a jen co se dozvěděl, jak se věci mají, chtěl hrnec pro sebe, ...“⁸⁰ Proti králi pak stojí postava, povětšinou chudého a dobrotivého mládence či chytrého Akhu Tānpy. Výjimkou, kdy je král vnímán jako postava kladná, je pohádka *O chytrém tesaři*, kde jsou takoví panovníci zmíněni hned dva: „(...) bylo jedno království, kde dlouhá léta vládl dobrý a spravedlivý král. Když zemřel, nastoupil na trůn jeho syn. Mladý král byl sice dobrá duše, ale byl tak důvěřivý, že naletěl kdejakému podvodníkovi.“⁸¹ V příběhu *O soudu s oslem a balvanem* pak vystupuje spravedlivý král: „Před dávnými a dávnými časy, (...) leželo v zapadlém koutě jedno království, kterému vládl dobrý král. Po celé zemi byl známý tím, že v každém sporu vynesl spravedlivý rozsudek.“⁸² Postava krále má hlavní úlohu v pohádce *O králi s oslíma ušima*. Král Cchering tají, že se narodil s oslíma ušima. Jednoho dne si chce odpočinout a sundává si čepici. V tom okamžiku mu jí ale odnáší straka. Je u toho i jeho komorník, který se i přes zákaz na krále podívá. Následně musí králi slíbit, že si nechá tajemství o oslích uších pro sebe. Komorník to ale nemůže vydržet a vše prozrazuje myši díře. Jeho slova naneštěstí slyší vítr, který je donáší ke královskému zahradníkovi. Ten vše sděluje králi, který komorníka za trest vyhošťuje z království.⁸³

Penpa

Postava Penpy se objevuje v několika příbězích, a to ve dvou polohách, v té první je to Penpa z bhútánské pohádky *A těsto se kutálí...*, ve které představuje zodpovědného a oddaného kamaráda, kterému se díky nalezeným předmětům podaří zbohatnout. V tibetských příbězích *O pastýři a lišce* a *Kázání pro lišku* je Penpa postavou pastýře. V *O pastýři a lišce* Penpa provádí lumpárnu, když na celé hory volá, že je u něj a jeho ovčí liška. Pastýř a žena mu běžící na pomoc, ale zjišťují, že si z nich Penpa udělal jen legraci. Jednoho dne přišla liška doopravdy a začala honit Penpovy ovce. Nikdo mu ale už na pomoc nepřišel a liška zardousila celé stádo. V *Kázání pro lišku* stojí postava Penpy v pozadí a v popředí je liška. Penpa vyvedl stádo ovčí a najednou stádo začala honit liška. Ovce začaly utíkat a Penpa nevěděl, co má dělat.

⁷⁹ POŠTA, Miroslav. *Himálajské pohádky: vyprávění z Tibetu, Bhútánu, Ladaku a Sikkimu*. Ilustrovala Lenka JASANSKÁ. Praha: Verzone, 2012. ISBN 978-80-904546-9-9. s. 16.

⁸⁰ Tamtéž, s. 26.

⁸¹ Tamtéž, s. 32.

⁸² Tamtéž, s. 126.

⁸³ Totožný motiv nacházíme v básni *Král Lávro* od Karla Havlíčka Borovského.

Najednou se před liškou objevil starý mudrc a začal jí dávat kázání. V této pohádce se role obrací a Penpa není tím, kdo vyvádí nějakou lampárnu.

Děda Hele Hele

Děda Hele Hele je postavou pouze v jedné pohádce z dané sbírky, zato ale tou hlavní, a to v příběhu *O dědovi Hele Hele*. V knize je postava staříka popsána následovně: „Byl vysoký, hubený a nosil řídkou kozí bradku. Nikdy se do práce moc nehrnul, a tak si musel vystačit se skromnou sklizní, kterou mu dávalo jeho políčko, a když mu zásoby došly, spoléhal na dobrotu ostatních vesničanů. Žádný z nich mu neřekl jinak než děda Hele Hele.“⁸⁴ Děda Hele Hele nachází v pohádce cenný tyrkys, který se rozhodne prodat, aby už nikdy nemusel pracovat. Tyrkys ale postupně vyměňuje za koně, následně koně za volka, a tak to pokračuje dál, až mu zbývá jen písnička. Nakonec ale uklouzne po kravském lejnu a písničku zapomíná. Konec pohádky lze ale interpretovat i tak, že děda Hele Hele neupadl a písničku nezapomněl: „Ba naopak, od té doby si ji zpíval den co den a díky ní v životě našel štěstí a spokojenost, což o sobě rozhodně každý říct nemůže.“⁸⁵ Dva závěry pohádky tak nabízí i dva pohledy na staříka Hele Hele. Lze na něj nahlížet jako na pošetilého muže, který pro vlastní hloupost všechno ztratil, nebo jako na člověka, který se zřekl svého bohatství, a i přesto dokázal být šťastný.

3.3.2 Zvířecí postavy

Zvířata mají v *Himálajských pohádkách* mnohdy stejně důležitou roli jako lidské postavy. Zvířata jsou součástí vypravování buď v podobě čistě zvířecí, to znamená, že do děje příliš nezasahují, nemají vlastní myšlenky a pocity, nemluví a aktivně děj neovlivňují. Anebo se jedná o zvířata, která naopak všechno předešlé vyjmenované mají a jsou vedlejšími či hlavními představiteli vyprávění. Taková zvířata lze díky jejich lidskému způsobu uvažování považovat za ucelené pohádkové postavy. Mezi zvířecí pohádky patří *O netopýrovi, který nechtěl platit daň*, *Královský výnos*, *O opici, která měla za ušima* a *Jak se vejce pomstilo*. Obdobně jako u lidských postav reprezentujících určitou zlou nebo špatnou vlastnost mají většinou i zvířata specifickou vlastnost, která se k nim váže.

Úloha zvířecích postav je v himálajských příbězích různorodá. Jednou z jejich typických úloh je být pomocníky lidským postavám. Toto je charakteristické hlavně pro ptáky.

⁸⁴ POŠTA, Miroslav. *Himálajské pohádky: vyprávění z Tibetu, Bhútánu, Ladaku a Sikkimu*. Ilustrovala Lenka JASANSKÁ. Praha: Verzone, 2012. ISBN 978-80-904546-9-9. s. 36.

⁸⁵ Tamtéž, s. 39.

V pohádce *O chudém mládenci a chamtivém králi* je to pták, který pomáhá chlapci tím, že mu dává kouzelné předměty. V pohádce *O dvou děvčatech a dvou darech* zase holubice, která přizve děvče, ať jde za ní, holubice dívku nakrmí, nechá u sebe přespat a obdaruje ji drahokamy do vlasů.

Mimo to je v *Himálajských pohádkách* také častá poloha, kdy je postava napůl člověk a napůl zvíře, v tomto případě nelze mluvit o zvířeti, ale o zvířecí podobě. Být či stát se zvířetem bývá ve většině případech prokletím od zlé čarodějnice či trestem za zlé chování. Takovým příkladem je např. v pohádce *O kouzelné čapce, bubnu a misce* manželka, kterou muž promění v opici, aby ji vytrestal za to, že mu ukradla kouzelné předměty a opustila ho. Po získání kradených věcí zpět proměňuje ženu zpět do původní podoby. Lze se také setkat se situací, kdy není zmíněn důvod, proč se stala daná postava zvířetem a ostatní postavy rovnou stojí před výzvou člověku se zvířecí podobou pomoci. Tak je tomu například ve vyprávění *O pouzdru na nůž plném campy*, kde se nejmladší dcera provdá za psa, který se časem promění v krásného mládence. V příběhu *O kouzelné truhliče od krále nágů* si zase muž od krále nágů za jeho záchranu vyprosí bílého psíka, který je ve skutečnosti zakletá dcera daného krále.

Liška

Lišce jsou v *Himálajských pohádkách* věnovaná dvě vyprávění, a to *O pastýři a lišce* a *Kázání pro lišku*. V *O pastýři a lišce* vystupuje liška ve své čisté zvířecí podobě. Pastýř Penpa volá na celé hory, že je u něj liška. Nakonec mu příběhnou na pomoc pastýř a žena, kteří ale záhy zjistí, že si z nich Penpa dělá jen legraci. Jednoho dne přichází liška doopravdy a začíná honit Penpovy ovce. Nikdo mu ale už na pomoc nepřichází a liška rdousí celé stádo. V *Kázání pro lišku* vyvádí pastýř Penpa stádo ovcí, které znenadání začala honit liška. Ovce utíkají a Penpa neví, co má dělat. Najednou se před liškou objevuje starý mudrc a dává jí kázání. Snaží se jí vysvětlit, že každý čin nese své ovoce a že ubližovat jiným je špatné. Liška ho ale nebere vážně a ptá se ho: „Už jste skončil, mistře? Jestli ne, tak si pospěšte. Protože jinak mi ty ovce utečou.“⁸⁶ Liška je v obou případech ztělesněním neposlušnosti a netrpělivosti.

Opice

Opice má v *Himálajských pohádkách* skrze lidská vyprávění povětšinou negativní význam. Z hlediska přeměňování bývá opice vyústěním trestu. Např. v pohádce *Jak se zlato proměnilo v písek* oklame Ňima přítele Ješeho, kterému řekne, že se jeho syn proměnil v opici.

⁸⁶ POŠTA, Miroslav. *Himálajské pohádky: vyprávění z Tibetu, Bhútánu, Ladaku a Sikkimu*. Ilustrovala Lenka JASANSKÁ. Praha: Verzone, 2012. ISBN 978-80-904546-9-9. s. 138.

Ňima tak chtěl Ješeho vytrestat za jeho nezodpovědné chování. V pohádce *O kouzelné čapce, bubnu a misce* zase manžel proměňuje manželku napůl v opici jako trest za to, že mu ukradla kouzelné předměty a opustila ho. Hlavní a kladnou postavou je opice ve zvířecích pohádkách, v pohádce *O opici, která měla za ušima* opice shání čápovi něco na zub, a čáp ji ani nepoděkoval. Hrají si na to, kdo dokáže vydat hlasitější zvuk a čáp křičí tak, že opice padá ze stromu. Opice uvízne v bahně, jde okolo slon, nosorožec, koza, tygr, levhart. Opice levhartovi slibuje, že ji může sníst, když ji vytáhne. Opice ale šelmu obelstí tím, že vyleze na bambus, kam se k ní levhart nedostane. Opice je zde popisována jako věrná kamarádka, přičemž je zrazena čápem, a tak si musí poradit sama. Svou lstí dokazuje, že je zvířetem vychytralým a důmyslným.

Král říše nágů

„Nága je bájný zvíře, plaz, který přebývá v nebi, ve vzduchu, na zemi nebo ve vodách, kde stráží podvodní poklady.“⁸⁷ Bližší popis krále nágů je předložen v pohádce *O kouzelné truhličce krále nágů*: „Jeho hadí tělo spočívalo na překrásném trůnu z perleti a na hlavě měl korunu z pravého zlata.“⁸⁸ Král říše nágů není zpravidla negativní postavou, ale je bytostí, kterou nikdo nechce nazlobit a dostat se s ním do sporu, protože má velkou moc. V *Jak Akhu Tānpa zařídil hostinu pro celý kraj* Akhu využívá jeho jméno, aby krále obelstil. V pohádce *O kouzelné truhličce od krále nágů* zachraňuje chlapec rybu, poté zjišťuje, že rybou je král říše nágů. Ten ho zve do své vodní říše za pomoci svého sluhy, bílého jezdce na bělostném koni. Mladík Ständzin si od něj za odměnu přeje bílého psíka, do něhož je králova dcera zakletá. Král říše nágů následně pomáhá Ständzinovi vybojovat si jeho dceru před cizím panovníkem.

Pes

Psem je v himálajských příbězích většinou přeměněný člověk. V *O pouzdru na nůž plném campy* sní matka s dcerou psovi campu, pes za to chce jako náhradu její nejstarší dceru. Nejstarší dcera a posléze ani prostřední dcera u psa charakterově neuspějí, proto si pes volí dceru nejmladší. Pes je ve skutečnosti krásný mládenec, kterého dívka vysvobozuje z jeho kletby. Dcera krále nágů v *O kouzelné truhličce od krále nágů* je také před záchranou mladíkem bílým psíkem. Pes je také pomocníkem lidských postav, v pohádce *Děvče a bratříček Měsíc* dává pes dívce tři kouzelné balíčky se semínky, které ji zachrání před zlým netvorem. V rámci vybrané sbírky se čtenář také setkává se slovním spojením *nasazovat psí hlavu*: „Nága by ti

⁸⁷ POŠTA, Miroslav. Himálajské pohádky: vyprávění z Tibetu, Bhútánu, Ladaku a Sikkimu. Ilustrovala Lenka JASANSKÁ. Praha: Verzone, 2012. ISBN 978-80-904546-9-9. s. 147.

⁸⁸ Tamtéž, s. 71.

přestal nasazovat psí hlavu,⁸⁹ říká Akhu Tānpa lakomému králi v pohádce *Jak Akhu Tānpa zařídil hostinu pro celý kraj*. Toto rčení je chápáno negativně a znamená druhého očerňovat či pomlouvat.

3.4 Místo a čas

Jak už to v lidových vypravováních bývá, prostředí a čas jsou neurčité a bývají neurčitě vymezeny hned na počátku příběhu. Údaje o místu, čase jsou spolu s letným nastíněním postav a tématu základními informacemi, které se čtenář hned v úvodu dozvídá.

3.4.1 Místo

Prostředí v *Himálajských pohádkách* bývá příznačně spojeno s oblastí, ze které daná pohádka pochází. Místo v pohádkách mimo svou častou neurčitost bývá také proměnlivé v závislosti na průběhu děje. Hlavní hrdinové často během svého života absolvují nějaké putování. V rámci daných vyprávění se často setkáváme s pozemskými místy, jako jsou palác, království, vesnice, hory, džungle, jeskyně, klášter, ale i s místy nepozemskými, jako je podmořská říše nágů. Pro pohádky se zvířecími představiteli je typické prostředí přírody, a to především džungle. V pohádce *Jak se vejce pomstilo* stojí: „V husté džungli kdysi žila šťastná slepice.“⁹⁰ Anebo v pohádce *O opici, která měla za ušima*: „Opice pořád skákala někde po džungli, ...“⁹¹

Známé obraty typu *za devatero horami a devatero řekami* jsou v *Himálajských pohádkách* mnohem rozmanitější a obsírnější: „V jednom malém království na střeše světa, ...“⁹² „Za tisícero sněžnými horami a tyrkysovými řekami ...“⁹³ „... za tisícero horami, a ještě více řekami ...“⁹⁴ Zcela až básnické je označení místa v pohádce *O soudu s oslem a balvanem*: „Kdesi ve vzdálené zemi tibetské, která je tak vysoko, že se zdá být o něco blíže k nebi než všechny ostatní země, leželo v zapadlém koutě jedno království.“⁹⁵

Z konkrétnějších míst, je často zmíněná pouť do Lhasy, hlavního města Tibetu a centra buddhismu, které odkazuje na buddhistické náboženství. Je tomu tak např. v pohádce *O pouzdro na nůž plném campy*: „Jednoho dne k jejich dveřím přišel pes,

⁸⁹ POŠTA, Miroslav. *Himálajské pohádky: vyprávění z Tibetu, Bhútánu, Ladaku a Sikkimu*. Ilustrovala Lenka JASANSKÁ. Praha: Verzone, 2012. ISBN 978-80-904546-9-9. s. 20.

⁹⁰ Tamtéž, s. 106.

⁹¹ Tamtéž, s. 82.

⁹² Tamtéž, s. 16.

⁹³ Tamtéž, s. 32.

⁹⁴ Tamtéž, s. 48.

⁹⁵ Tamtéž, s. 126.

(...) Řekl: „Uschovejte mi ji prosím, dokud se nevrátím ze Lhasy.“⁹⁶ Pout' do Lhasy je i součástí dalšího tibetského příběhu s názvem *Královský výnos*: „Kdysi se jedno kůzle se svou matkou kozou vydalo na pout' do Lhasy a cestou potkaly vlka.“⁹⁷

3.4.2 Čas

U časových údajů se často objevují slova jako „kdysi“ a „jednou“, „Před mnoha a mnoha lety, ...“⁹⁸ anebo čas není zkrátka zmíněný. Jen v některých pohádkách se vyskytují formulace typické pro určité území. Konkrétně pro Bhútán: „Před dááávnými a dááávnými časy – no nedivte se, takhle se to v Bhútánu v pohádkách říká, když už něco je opravdu hodně dávno...“⁹⁹ To obdobné se opakuje v pohádce *O králi s oslíma ušima*, která opět pochází z Bhútánu.

3.5 Předměty

Předměty jsou nedílnou součástí téměř všech vyprávění dané sbírky. Předměty mohou kromě sloužení lidským či zvířecím postavám stát ve středu samotného příběhu, kolem kterého se odehrává zápletka. Někdy jsou takové předměty odtajněny už v samotném názvu, např. *O kouzelné čapce, bubnu a misce, Santal dražší než zlato* apod. Pokud se mluví o předmětech, je nutno podotknout, že se nemusí jednat o předměty v pravém slova smyslu, ale např. i o stromy, kameny, zkrátka neživé věci. Na následujících stránkách je budeme dělit na kouzelné a nekouzelné.

3.5.1 Kouzelné předměty

Kouzelné předměty jsou nedílnou součástí *Himálajských pohádek* a zároveň jediným kouzelným prvkem, který se v nich objevuje. Kouzelné předměty dokáží dát postavám bohatství, přenést je na jiná místa nebo proměnit ve zvíře. Bývají odměnou a pomocníkem hodnému člověku na jeho cestě. Kouzelné předměty se ale také dostávají do špatných rukou lakomých králů, chamtivých či zlých správců. Takové postavy pak nezůstávají nepotrestány.

Příkladem předmětu, který pomáhá hlavnímu hrdinovi, je kouzelný hrnec v pohádce *O chudém mládenci a chamtivém králi*, který může dát chlapci, cokoliv chce. Dalším předmětem je hůl, která rozdává rány, je prostředkem odplaty králi za to, že chlapci

⁹⁶ POŠTA, Miroslav. *Himálajské pohádky: vyprávění z Tibetu, Bhútánu, Ladaku a Sikkimu*. Ilustrovala Lenka JASANSKÁ. Praha: Verzone, 2012. ISBN 978-80-904546-9-9. s. 40.

⁹⁷ Tamtéž, s. 52.

⁹⁸ Tamtéž, s. 14.

⁹⁹ Tamtéž, s. 36.

předchozí předměty ukradl. V pohádce *Děvče a bratříček Měsíc* vytáhne pes z ucha tři kouzelná semínka, jedno z pepřovníkového lesa, jedno z borového lesa a jedno z bambusového houští, které následně pomohou dívce na útěku před zlým netvorem. V pohádce *O kouzelné truhličce od krále nágu* je to truhlička, která dokázala vykouzlit hradbu a tím dopomoci Ständzinovi získat za ženu jeho milou. V příběhu *O dvou sousedech* získal hodný Taši od vrabce, kterého zachránil, kouzelná zrníčka, ze kterých vyrostly klasy plné drahých kamenů. Soused Dawa to chtěl udělat stejně, avšak pro jeho nečistý charakter mu „vyklíčilo“ akorát neštěstí v podobě toho, že za ním přišel jeden důležitý pán, který mu oznámil, že za jeho zlé skutky z minulosti mu bude vše odebráno.

V příběhu *O kouzelné čapce, bubnu a misce* se to kouzelnými věcmi oplývá. Je to čepice, která dokáže člověka udělat neviditelným, miska, která dá jakékoliv jídlo, buben, který splní každé přání, žlutý květ, který proměňuje v opici a bílý květ, který proměňuje zpět na člověka. Všechny zmíněné objekty chlapec získal díky svému důvtipu a chytrým lstem. V pohádce *O dvou kouzelných korunkách* jsou to žabí korunky, díky nimž jejich nositelé plivou zlaté mince a drahokamy, a zároveň fungují jako talisman, který potřebuje královský syn a jeho kamarád Taši získat, aby žabám vzali jejich moc. Dalším kouzelným předmětem v této pohádce je khatag,¹⁰⁰ která umí člověka proměnit v osla.

3.5.2 Nekouzelné předměty

Nekouzelné předměty by se s těmi kouzelnými ve svých schopnostech nemohly rovnat, ale v důležitosti pro děj ano. Je několik pohádek, ve kterých jsou nekouzelné předměty prostředníkem děje, to znamená, že se příběh odehrává okolo nich.

Takovým příkladem je pohádka *O dědovi Hele Hele*, který svůj nalezený drahocenný tyrkys postupně vyměňuje za stále méně a méně hodnotné věci. Tyrkysový náhrdelník je mimo tento případ vnímán i jako vzácná trofej v pohádce *O ocásku, který kradl*, která udělala ze svého držitele vlastníka půlky království. Drahokamy jsou v pohádce *O dvou děvčatech a dvou darech* odměnou dívce za její čistotu a dobré chování a zároveň důvodem závidi dívky bohaté.

Případem, kdy předměty nebyly kouzelné, ale pomohly hlavnímu představiteli, je pohádka *O nešťastném synu a jeho dýce*. Otec rozděluje třem synům majetek. Nejstarší dostává žebřík, prostřední mlýnský kámen, nejmladší starou dýku. Nejstarší syn začal pomocí žebříku lézt cizím lidem do sýpek a krást obilí. Prostřední syn mlel v jedné vesnici

¹⁰⁰ *Khatag*. Bílá obřadní šála. V knize *Himálajské pohádky* je popsána jako „pruh látky, který se předává, pokládá či uvazuje na znamení úcty, často při příležitostech, kdy my na Západě dáváme květiny“ (s. 146).

mlýnským kamenem kukuřici. Nejmladší syn nebyl se svým darem spokojen. Na své cestě žádá ve vesnici nocleh u jedné stařenky. Ta jej ale varuje, aby odešel. V tamním chrámu je socha, která se mění na netvora, který ubližuje lidem. A na řadě je právě stará žena. Nejmladší syn se odebírá do chrámu a s pomocí dýky poráží netvora. Lidé si ho poté jako svého zachránce zvolili králem. Dýka se tak stala předmětem, který mu zachránil život a přinesl štěstí, bohatství a slávu. V pohádce *A těsto se kutálí...* pomůže Penpovi koš, lano a pluh k tomu, aby přemohl zlou čarodějnici a stal se novým vlastníkem domu. V této pohádce bylo navíc samotným hýbatelem děje těsto, které se rozkutálelo a dovedlo Penpu na místo boje.

V příběhu *Santal dražší než zlato* poráží hospodář cenný santalový strom, protože ho chce prodat. Nenachází ale kupce, a proto ze dřevo mění v uhlí. Nikdo mu ale nevěří, že je to uhlí ze santalového dřeva. Prodal jej proto levně a smutný se vrátil domů. Santal je zde symbolem jeho hlouposti.

Dalším předmětem v popředí vypravování je balvan v příběhu *Jak Akhu Tānpa stěhoval obří balvan*. Akhu Tānpa obelstí sedláka, aby mu dal napít a najíst. Řekne mu, že balvan mu přinese ječmen, ale že na zvednutí takového balvanu se potřebuje posilnit. Balvan ale nelze uzvednout ani deseti siláky. Akhu odchází. Balvan se tu stal prostředkem Tānpovy lsti nad sedlákem.

3.6 Pohádky s příslovím

Některé *Himálajské pohádky* kromě morálních poučení obsahují i krátká přísloví. Na daných pohádkách se demonstrují vybraná přísloví z Tibetu a Bhútánu. Jedná se o pohádky *O dědovi Hele Hele*, *Děvče a bratříček Měsíc* z Bhútánu a *Santal dražší než zlato*, *O pastýři a lišce* a *Kázání pro lišku* z Tibetu.

V bhútánské pohádce *O dědovi Hele Hele* prodává děda Hele Hele drahocenný tyrkys a nic kromě písničky mu nezůstává. Pohádka nese přísloví „Od těch dob, když si někdo počíná podobně pošetile, říká se v Bhútanu, že je jako děda Hele Hele.“¹⁰¹ Přísloví nabízí interpretaci, že člověk by neměl měnit to, co je mu vzácné a neměl by být pošetilý a lehkomyšlný.

V bhútánském příběhu *Děvče a bratříček Měsíc* prosí dívka Měsíc o záchranu před zlým netvorem, který ji pronásleduje. Měsíc ale nikam nespěchá a mezitím dělá jiné věci. Nakonec jí shazuje žebřík. Poté i netvorovi, ale vlněný, který Měsíc postupně uřezává, a netvor padá. Dívka zůstává na Měsíci a dojí tam kravku. K tomu se váže přísloví: „Když si někdo

¹⁰¹ POŠTA, Miroslav. *Himálajské pohádky: vyprávění z Tibetu, Bhútánu, Ladaku a Sikkimu*. Ilustrovala Lenka JASANSKÁ. Praha: Verzone, 2012. ISBN 978-80-904546-9-9. s. 39.

zachovává chladnou hlavu a nikam nechvátá, přestože je třeba, aby rychle jednal, říká se o něm, že je jako bratříček Měsíc neboli Ačo Lala.“¹⁰²

V tibetské pohádce *Santal dražší než zlato* ničí hospodář vzácný santalový strom, jehož hodnotu spatřuje pouze v penězích, které za něj může utržit. Strom postupně proměňuje v uhlí, které prodává za běžnou nízkou cenu. „Od těch dob se říká: ‚Jen se podívejte, ten hlupák dělá ze santalu dražšího než zlato obyčejné uhlí.‘“¹⁰³ Toto přísloví říká, že člověk by neměl ničit to, co je cenné. Obrazně lze i tvrdit, že by si měl člověk více všimnout cenných věcí, které má okolo sebe.

V pohádce *O pastýři a lišce* pastýř Penpa svým přátelům lživě tvrdí, že je u jeho stáda ovcí liška. Když k němu liška skutečně přichází, přátelé mu už nevěří a nejdou mu na pomoc. „Od těch dob se v Tibetu říká: ‚Jedno zklamání rodí stonásobnou nedůvěru.‘“¹⁰⁴ Přísloví lze interpretovat tak, že by si člověk neměl vymýšlet a nelhat kamarádům, zejména pak ve vážných situacích.

V příběhu *Kázání pro lišku* chce liška sníst stádo ovcí, zjevuje se před ní starý mudrc a začíná jí dávat kázání. Snaží se jí vysvětlit, že každý čin plodí ovoce a že ubližovat jiným je špatné. Liška ho ale neposlouchá, protože je netrpělivá. „Od těch dob se v Tibetu říká o lidech, kteří si nevezmou k srdci dobrou radu, že mluvit s nimi je jako dávat kázání lišce.“¹⁰⁵

3.7 Poselství

Každá pohádka s sebou nese jedinečné poselství se záměrem čtenáře morálně ponaučit či pobavit. *Himálajské pohádky* přinášejí různá poselství, jež nejsou čtenáři vždy explicitně předána, ale mohou být pouze naznačena, a proto jejich interpretace mnohdy zůstává na samotném čtenáři. Protože jsou poselství jednotlivých pohádek rozličná, budou v následujících řádcích shrnuta dle vybraných motivů, která mohou obsahovat.

Bohatství jako nejvíce zastoupený motiv s sebou nese myšlenky, že bohatství je bezcenné v momentě, kdy si ho člověk neváží, a chce vlastnit stále více. Na to odkazuje fakt, že všechny pohádkové postavy z *Himálajských pohádek*, které byly lakomé a chamtivé, měly zpravidla špatný charakter a za své zlé chování byly různým způsobem potrestány. Spousta těchto pohádek nese zároveň poselství, že člověk nemusí být bohatý, aby byl šťastný.

¹⁰² POŠTA, Miroslav. *Himálajské pohádky: vyprávění z Tibetu, Bhútánu, Ladaku a Sikkimu*. Ilustrovala Lenka JASANSKÁ. Praha: Verzone, 2012. ISBN 978-80-904546-9-9. s. 64.

¹⁰³ Tamtéž, s. 123.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 125.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 138.

V motivu přátelství lze pozorovat dvě roviny. První je ta, že by člověk neměl být na své problémy sám, měl by důvěřovat svému příteli, se kterým lze překonat i ty nejtěžší překážky. Druhá rovina přináší myšlenku, že by člověk měl být svým přátelům věrný a neměl by přátelství zneužívat ve svůj prospěch.

Láska, která v daných pohádkách stojí pouze výjimečně v popředí, nese sdělení, že by si člověk měl strážit svou lásku a být připraven za ni s otevřeným srdcem bojovat. Motiv lásky ke zvířatům pak apeluje na to, aby člověk neubližoval žádným živým tvorům.

Smrt je výrazem trestu a může naznačovat, jak snadno se mohou věci kvůli lidským slabostem zničit. Zároveň se nemusí vždy jednat o smrt doslovnou, ale i například metaforickou v podobě konce vztahu, ztráty přátel apod. Proto by si měl člověk vážit toho, co má.

Himálajské pohádky s sebou občas nesou i další, rozporuplná poselství, která ve čtenáři mohou vyvolávat protichůdné pocity a otevřít hlubší, etické debaty. Na některé otázky totiž není snadné jednoznačně odpovědět, např. na tu v pohádce *Jak se vejce pomstilo*: „Když se nepotrestá zlo, jak by to na světě vypadalo?“¹⁰⁶

¹⁰⁶ POŠTA, Miroslav. *Himálajské pohádky: vyprávění z Tibetu, Bhútánu, Ladaku a Sikkimu*. Ilustrovala Lenka JASANSKÁ. Praha: Verzone, 2012. ISBN 978-80-904546-9-9. s. 107.

ZÁVĚR

V první části práce jsme obsáhli pojem pohádka z hlediska její charakteristiky, kategorizace a funkce. Mimo to jsme postihli několik možných teorií o genezi pohádky, přičemž jsme se opírali nejen o české, ale i o zahraniční zdroje. V podkapitole s názvem *Boj o pohádku* jsme se věnovali nahlížení na žánr pohádky v kontextu jejího vlivu na dětské čtenáře z historického hlediska. V další části jsme popsali to, čím byli specifictví významní spisovatelé lidových pohádek, a to konkrétně bratři Grimmové, Charles Perrault, Karel Jaromír Erben a Božena Němcová. Obsáhli jsme zde nejen jejich tvůrčí postup, ale i charakteristiku jejich sebraných pohádkových vypravování.

Ve třetí části jsme nejdříve obecně charakterizovali vybranou sbírku a popsali práci jejího sběratele, Miroslava Pošty. Následně jsme se věnovali analýze knihy skrze její motivy, postavy, místo, čas, předměty, vyskytující se přísloví a poselství. Postupovali jsme následovně. Po důkladném nastudování vybrané sbírky jsme si ke každé pohádce zaznamenali její převažující motiv. Vybrali jsme ty nejopakovanější a ze sbírky tematicky nejvíce vystupující. Těmito motivy byly bohatství, přátelství, láska a smrt. Výskyt daných motivů jsme dokládali na konkrétních ukázkách z knihy. Následně jsme zvolili postavy, jež mohou být pro danou sbírku typické, a ty, které se opakovaly tak často, že téměř splňovaly karikaturní funkci, např. postava krále. Tyto postavy jsme popsali tak, jak jsou v dané sbírce prezentovány. Do postav jsme zařadili i postavy zvířecí, a to z toho důvodu, že v některých z himálajských příběhů se jedná o postavy jediné. Následně jsme identifikovali opakující se formulace týkající se času a místa děje. Vybrali jsme ty, které jsou typické pro danou oblast, konkrétně Bhútán. V další kapitole jsme se zabývali předměty, protože tvoří důležitou součást analyzovaných pohádek. Rozdělili jsme je na kouzelné a nekouzelné a popsali jejich funkci. Dále jsme se věnovali pohádkám, které svým dějem demonstrují konkrétní přísloví z Tibetu a Bhútánu. V závěru jsme dle vybraných motivů vymezily možná poselství himálajských příběhů.

Himálajské pohádky jsou jedinečnou sbírkou, jež děti, ale i dospělé čtenáře zavede do světa, kde bohatství není vším, co se třpytí, a kde láska je často schovaná za obětování, věrnost a přátelství. *Himálajské pohádky* v sobě nesou mnohem větší poselství než jen to, že dobro má vždy zvítězit nad zlem. Často nastolují komplikované filozofické otázky, které čtenáře vedou k zamyšlení nad sebou samým a nad tím, co je a co není etické.

SEZNAM ZDROJŮ

- BETTELHEIM, Bruno. *Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2000. 335 s. Edice 21; sv. 14. ISBN 80-7106-290-1.
- ČAPEK, Karel, CHLÍBCOVÁ, Milada, ed. *Marsyas: Jak se co dělá*. Ilustroval Josef ČAPEK. Praha: Československý spisovatel, 1984, 378 s.
- ČEŇKOVÁ, Jana a kol. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury: adaptace mýtů, pohádek a pověstí, autorská pohádka, poezie, próza a komiks pro děti a mládež*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2006. 171 s. ISBN 80-7367-095-X.
- ČERNOUŠEK, Michal. *Děti a svět pohádek*. Praha: Albatros, 1990, 187 s. ISBN 8000000601.
- ČERVENKA, Jan. Pohádka a výchova dítěte. In: ČERVENKA, Jan. *Sborník statí a článků o pohádkách*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1960.
- DAMBORSKÁ, Aneta. *České edice pohádek bratří Grimmů*. 2012, 60 s. (113 591). Bakalářské práce. Univerzita Palackého, Katedra bohemistiky. Vedoucí práce Radek Malý.
- DORJE, Rinjing. *Šprýmař Akhu Tānpa: veselé a hanbaté historky z Tibetu, povětšinou dětem nepřístupné*. Praha: Apostrof, 2013. ISBN 978-80-87561-27-0.
- ERBEN, Karel Jaromír a Rudolf LUŽÍK, LUŽÍK, Rudolf, ed. *České pohádky*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1958, 169 s.
- GRIMM, Jacob Ludwig Karl a Wilhelm Karl GRIMM, VÍŠEK, Karel, ed. *Kinder – und Hausmärchen*. Ilustroval Dagmar BERKOVÁ. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1965, 125 s.
- GRIMM, Jacob Ludwig Karl a Wilhelm Karl GRIMM. *Německé pohádky*. Přeložila Helena HELCELETOVÁ. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1961, 547 s.
- JONES, Steven Swann. *The fairy tale*. Routledge, 2013.
- MACHALA, Lubomír, Josef GALÍK, Erik GILK, et al. *Panorama české literatury*. Praha: Knižní klub, 2015. Universum (Knižní klub). ISBN 978-80-242-4818-9.
- PAVERA, Libor a František VŠETIČKA. *Lexikon literárních pojmů*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002. ISBN 8071821241.

PERRAULT, Charles. *Les contes français: Francouzské pohádky*. Vydání v dvojjazyčné verzi druhé. Přeložil František HRUBÍN. Praha: Garamond, 2014. Texte bilingue avec commentaires. ISBN 978-80-7407-207-9.

POŠTA, Miroslav. *Himálajské pohádky: vyprávění z Tibetu, Bhútánu, Ladaku a Sikkimu*. Ilustroval Lenka JASANSKÁ. Praha: Verzone, 2012. ISBN 978-80-904546-9-9.

RICHTER, Luděk. *Pohádka...a divadlo*. Praha: Dobré divadlo dětem, 2004. ISBN 8090297528.

SIROVÁTKA, Oldřich. *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře*. V Brně: Ústav pro etnografii a folkloristiku Akademie věd České republiky, 1998, 183 s. ISBN 80-85101-60-2.

STREIT, Jakob. *Proč děti potřebují pohádky*. 1. vyd. V Praze: Baltazar, 1992. 79 s. ISBN 80-900307-4-2.

ŠMAHELOVÁ, Hana. *Návraty a proměny*. Praha: Albatros, 1989, 238 s. ISBN 13-864-89.

TOMAN, Jaroslav. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury*. Jihočeská univerzita, 1992.

VAŘEJKOVÁ, Věra.: *Česká autorská pohádka*. Brno, CERM akademické nakladatelství 1998.

VON FRANZ, Marie-Louise. *The interpretation of fairy tales: Revised edition*. Shambhala Publications, 2017.

ZIPES, Jack, et al. *The Original Folk and Fairy Tales of the Brothers Grimm*. Singapore Books, 2015.

ZIPES, Jack. The irresistible fairy tale. In: *The Irresistible Fairy Tale*. Princeton University Press, 2012.

Internetové zdroje:

GRIMM, Jacob a Wilhelm GRIMM. *Kinder und Hausmärchen* [online]. Göttingen: Dietrich, 1857 [cit. 2022-11-30]. Dostupné z: <https://archive.org/details/kinderundhausmch00grim/page/n10/mode/1up?ref=ol&view=theater>.

Technologie ve službách překladatele – Nakladatelství Apostrof. E-shop nakladatelství Apostrof – Nakladatelství Apostrof [online]. Copyright © [cit. 28.11.2022]. Dostupné z: <https://www.knihyapostrof.cz/translation/technologie-prekladatele/>.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Petra Šulcová
Katedra:	Katedra českého jazyka a literatury
Vedoucí práce:	Mgr. Milan Mašát, Ph.D., MBA
Rok obhajoby:	2023

Název práce:	Himálajské pohádky
Název v angličtině:	Himalayan Fairy Tales
Anotace práce:	Bakalářská práce se zaměřuje na analýzu sbírky <i>Himálajské pohádky</i> od Miroslava Pošty. První část obsahuje teorii týkající se literárního žánru pohádka, jeho charakteristiku, teorie vzniku, typologii, funkce a nejznámější zahraniční a domácí sběratele lidové pohádky. Druhou částí práce je analýza vybrané sbírky, opakujících se motivů, postav, místa a času děje, předmětů, přísloví a v neposlední řadě její poselství.
Klíčová slova:	himálajské pohádky, Miroslav Pošta, sběratel, lidová pohádka, pohádka, motivy, postavy
Anotation:	The bachelor thesis focuses on the analysis of the collection Himalayan Fairy Tales by Miroslav Posta. The first part contains the theory concerning the literary genre of fairy tale, its characteristics, theories of origin, typology, functions, and the most famous foreign and domestic collectors of folk tales. The second part of the thesis is an analysis of the selected collection, recurring motives, characters, place and time of the plot, objects, proverbs and finally its message.
Key words:	himalayan fairy tales, Miroslav Posta, collector, folk tale, fairy tale, motives, characters
Přílohy vázané v práci:	-
Rozsah práce:	44 stran
Jazyk práce:	český